

โครงการวิจัย "การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย ภาค 2"

บทคัดย่อสาขาทัศนศิลป์

การวิจัยของสาขาทัศนศิลป์ภายใต้โครงการวิจัย “การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย ภาค 2” ได้ดำเนินการตรงตามวัตถุประสงค์ของโครงการฯ คือ การปรับทรัพยากรการวิจารณ์ให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การศึกษาสภาวะผู้รับงานวิจารณ์ทัศนศิลป์ในสังคมไทย การพัฒนาความสามารถทางการวิจารณ์แก่กลุ่มผู้สนใจและการสร้างงานวิจารณ์ให้เป็นกิจสาธารณะ ทรัพยากรของสาขาทัศนศิลป์ส่วนหนึ่งที่นำมาตอบสนองวัตถุประสงค์ดังกล่าว เป็นการรับช่วงมาจากโครงการภาคแรก ได้แก่ การนำสรรนิพนธ์ทัศนศิลป์จากโครงการภาคแรก จำนวน 7 บท มาเป็นเครื่องมือพิสูจน์พลังทางปัญญาจากการวิจัยการวิจารณ์ และในส่วนที่ 2 ถือว่าเป็นการต่อยอดและสร้างทรัพยากร/องค์ความรู้การวิจารณ์ทัศนศิลป์ขึ้นใหม่ โดยใช้การจัดกิจกรรม 3 รูปแบบ ได้แก่ การสัมมนา/เสวนาในรูปมุขปาฐะ การสร้างหนังสือ/ตำราการวิจารณ์ทัศนศิลป์ การเขียนบทวิจารณ์ทัศนศิลป์โดยผู้วิจัยและสนับสนุนเครือข่ายเขียนบทวิจารณ์

การดำเนินการวิจัยเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ ต่อยอดและสร้างทรัพยากร/องค์ความรู้การวิจารณ์ทัศนศิลป์ของโครงการภาค 2 ดังกล่าว เป็นการวิจัยภายในกรอบและกำหนดการกว้างๆ ที่อาจเรียกได้ว่า “เรียนไปทำไป” กิจกรรมรูปแบบแรก คือการสัมมนา/เสวนาในรูปมุขปาฐะ ซึ่งแบ่งย่อยได้อีกหลายรูปแบบ ได้แก่ การเสวนาการวิจารณ์นิทรรศการทัศนศิลป์ การเสวนาข้ามวัฒนธรรม(Cross-Cultural) และการเสวนาข้ามสาขาโดยใช้งานทัศนศิลป์เป็นโจทย์ การเสวนา กิจกรรมเหล่านี้สามารถให้หลักการทางการวิจารณ์ทัศนศิลป์บางประการที่สำคัญต่อนักวิจัยด้วย

กิจกรรมรูปแบบที่สอง ได้แก่การเขียนบทวิจารณ์ทัศนศิลป์โดยผู้วิจัยและสนับสนุนให้เครือข่ายของโครงการฯและผู้สนใจ เขียนบทวิจารณ์ทัศนศิลป์เพื่อนำไปเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์และนิตยสารในนามของโครงการฯ ซึ่งในรอบ 3 ปี มีบทวิจารณ์ทัศนศิลป์ได้รับการตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์และนิตยสารจำนวน 23 บทความ การเขียนบทวิจารณ์โดยผู้วิจัยและสนับสนุนให้เครือข่ายเขียนบทวิจารณ์นี้ เป็นความพยายามในการสร้างงานวิจารณ์ให้เป็นกิจสาธารณะ ซึ่งในที่นี้หมายถึงประชาคมนักอ่านที่มีขอบเขตกว้างกว่าการวิจารณ์ในรูปมุขปาฐะที่เป็นการวิจารณ์พื้นฐานของสังคมไทย

กิจกรรมในส่วนที่ 3 ได้แก่ การสร้างหนังสือ/ตำราการวิจารณ์ทัศนศิลป์ มีวัตถุประสงค์เพื่อนำองค์ความรู้ด้านการวิจารณ์ทัศนศิลป์เข้าสู่ระบบการศึกษาสำหรับประชาชนอย่างแท้จริง หนังสือ/ตำราการวิจารณ์ทัศนศิลป์เล่มนี้ จะทำหน้าที่แนะนำแนวทางในการชมและวิธีวิจารณ์

งานทัศนศิลป์ ทั้งแก่ทั้งผู้สนใจ ผู้เริ่มต้น ตลอดจนกลุ่มนักศึกษาที่เรียนด้านการวิจารณ์ทัศนศิลป์ หนังสือเล่มนี้ กำหนดแล้วเสร็จในเดือนมิถุนายน 2548

ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น ในเรื่องการต่อยอดความรู้จากโครงการภาคแรกแบบ“เรียนไปทำไป” ผลที่ได้ในระหว่างการทำโครงการวิจัยนั้น บางส่วนถือได้ว่าเป็นหลักการทางการวิจารณ์ที่น่าสนใจ อาทิ ประเด็นเรื่อง ความสามารถในการวิจารณ์ทัศนศิลป์ของนักวิจารณ์นั้นผูกติดอยู่กับองค์ความรู้ด้านทัศนศิลป์และประวัติศาสตร์ศิลป์ รวมทั้งความสามารถด้านอื่นๆที่กว้างขวางหลากหลายและความสามารถในการเขียนด้วย ทั้งนี้ สอดคล้องกับผลจากการศึกษากลุ่มผู้รับงานวิจารณ์ทัศนศิลป์ที่พบว่า งานวิจารณ์ทัศนศิลป์ที่ตอบสนองกลุ่มผู้รับฯได้อย่างแท้จริงนั้น จะต้องให้ความรู้แก่ผู้รับฯ เกี่ยวกับผลงานชี้ให้เห็นว่า องค์ความรู้ด้านทัศนศิลป์สำหรับประชาชนทั่วไปนั้น ยังมีน้อยและไม่แพร่หลายในสังคม

ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญของการวิจัยสาขาทัศนศิลป์ได้แก่ ระยะเวลาการวิจัยเพียง 3 ปี ทำให้กิจกรรมที่สาขาทัศนศิลป์ดำเนินการ ไม่อาจระบุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์การวิจัยได้ครบถ้วนสมบูรณ์ โดยเฉพาะการทำให้การวิจารณ์เป็นกิจสาธารณะนั้นจำเป็นต้องอาศัยความต่อเนื่องของกิจกรรม ระยะเวลาการวิจัยเพียง 3 ปียังไม่อาจทำให้เครือข่ายกลุ่มเล็กๆที่สาขาทัศนศิลป์สร้างขึ้น สามารถจัดกิจกรรมด้านการวิจารณ์ทัศนศิลป์ให้ต่อเนื่องไปได้ด้วยตนเอง นอกจากนี้ จากการศึกษาสภาวะผู้รับงานวิจารณ์ทัศนศิลป์ในสังคมไทย ก็ยังไม่สามารถชี้ชัดได้ว่า ใครคือผู้รับงานวิจารณ์ทัศนศิลป์ที่แท้จริง และงานวิจารณ์ทัศนศิลป์สามารถสร้างผลกระทบต่อผู้สร้างหรือต่อสังคมในวงกว้างได้หรือไม่ อย่างไร

สิ่งที่ควรจะดำเนินการต่อไปในอนาคตซึ่งอาจเป็นหน้าที่ของหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องด้านศิลปวัฒนธรรม คือการสร้างเครือข่ายผู้สนใจหรือนักวิจารณ์ทัศนศิลป์ให้ดำเนินกิจกรรมต่อเนื่อง รวมทั้งการสนับสนุนอย่างเป็นรูปธรรมให้เกิดวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ทัศนศิลป์ขึ้นในสังคมไทย ผลการวิจัยของโครงการฯ ควรจะได้รับการเผยแพร่ในรูปหนังสือและตำราต่อไป ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อนักวิจารณ์ทัศนศิลป์ ต่อการเรียนการสอนการวิจารณ์ทัศนศิลป์และต่อวงการทัศนศิลป์ โดยรวมในที่สุด

รายงานเสนอผลการวิจัย (สาขาทัศนศิลป์)

(1 ก.ค. 2545 - 30 มิ.ย. 2548)

โครงการวิจัย "การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย ภาค 2"

มนัส เหมะสม

(รักษาการแทนผู้ประสานงานสาขาทัศนศิลป์)

โครงการวิจัย "การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย ภาค 2" ซึ่งมีระยะเวลาในการวิจัย 3 ปี ได้ดำเนินงานเสร็จสิ้นลงแล้ว ผู้ประสานงานสาขาทัศนศิลป์มีรายงานผลการดำเนินงานวิจัยตามหัวข้อต่อไปนี้

1. วัตถุประสงค์ ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1.1 การปรับปรุงวิทยาการการวิจารณ์ให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ทั้งรูปแบบการศึกษาในระบบและการศึกษาสำหรับประชาชน สาขาทัศนศิลป์ได้จัดทำหนังสือ/ตำราการวิจารณ์ทัศนศิลป์ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อปรับปรุงวิทยาการการวิจารณ์ให้อยู่ในรูปของหนังสือ/ตำรา ซึ่งจะก่อประโยชน์ต่อการศึกษาด้านการวิจารณ์ทัศนศิลป์ที่ไม่เป็นทางการมากนัก เนื้อหาภายในประกอบด้วยบทความการวิจารณ์ที่เสนอแนวทางในการชมงานและสร้างความเข้าใจแก่นสาระของงานทัศนศิลป์ใน 7 แขนงด้วยกัน โดยได้รับความร่วมมือจากนักวิชาการและนักวิจารณ์ทัศนศิลป์จากสถาบันการศึกษาต่างๆ หลายสถาบัน อาทิ มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยกรุงเทพ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ คาดว่าหนังสือ/ตำราเล่มนี้จะพิมพ์แล้วเสร็จภายในปี 2548

1.2 การศึกษาสภาวะของการรับและกลุ่มผู้รับงานวิจารณ์ สาขาทัศนศิลป์ร่วมกับผู้วิจัยการรับการวิจารณ์วิเคราะห์สถานการณ์ของกลุ่มผู้รับงานวิจารณ์ทัศนศิลป์ในประเทศไทย เพื่อประโยชน์ในการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการวิจารณ์และแสวงหารูปแบบการวิจารณ์ทัศนศิลป์ที่ตรงต่อสภาพความเป็นจริงในสังคม ผลการวิจัยการรับชมในเบื้องต้นสามารถชี้ให้เห็นถึงปัญหาของการวิจารณ์ทัศนศิลป์ในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี รวมทั้งสามารถชี้ทิศทางการดำเนินกิจกรรมของสาขาทัศนศิลป์ได้ตรงเป้าหมาย ซึ่งในท้ายที่สุด องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยการรับการวิจารณ์จะทำให้สามารถหาแนวทางในการสร้างงานวิจารณ์ทัศนศิลป์ที่สื่อความกับมหาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพได้ต่อไป

- 1.3 การพัฒนาความสามารถในการวิจารณ์ให้แก่กลุ่มบุคคลผู้สนใจ ในช่วงการดำเนินการวิจัยตลอดระยะเวลา 3 ปี สาขาทัศนศิลป์ได้จัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความสามารถในการวิจารณ์ทัศนศิลป์ให้แก่กลุ่มบุคคลผู้สนใจและเครือข่ายของโครงการ โดยเฉพาะกิจกรรมที่เน้นพัฒนาการวิจารณ์ในรูปแบบขปาฐะ และส่งเสริมการสร้างงานวิจารณ์ในระบบลายลักษณ์ ได้แก่
- 1.3.1 การสัมมนา/เสวนา ได้แก่การเสวนาการวิจารณ์นิทรรศการทัศนศิลป์ 10 ครั้ง การสัมมนาเชิงปฏิบัติการในการวิจารณ์สัญจรภูมิภาค 3 ครั้ง การเสวนาข้ามวัฒนธรรม 3 ครั้ง รวมทั้งการสัมมนาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับสาขาทัศนศิลป์อีก 3 ครั้ง
- 1.3.2 การพัฒนาการวิจารณ์แก่เครือข่ายและบุคคลที่สนใจการวิจารณ์ระบบลายลักษณ์ เพื่อตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ นิตยสาร และจุลสารของโครงการฯ ในช่วงระยะเวลา 2 ปีตั้งแต่เดือนมกราคม 2546 ถึงเดือนพฤษภาคม 2548 มีบทวิจารณ์สาขาทัศนศิลป์ตีพิมพ์ในนามของโครงการฯทั้งสิ้น 21 บท
- 1.4 การสนับสนุนและเผยแพร่งานวิจารณ์ให้เป็นกิจสาธารณะ เมื่อพิจารณาจากธรรมชาติการวิจารณ์ของสาขาทัศนศิลป์ จะเห็นได้ว่ากิจกรรมนี้จำเป็นต้องใช้เวลาและความพยายามค่อนข้างสูง เนื่องจากกลุ่มคนที่สนใจงานวิจารณ์ทัศนศิลป์มีจำนวนน้อย อีกทั้งระดับความสนใจของสังคมต่อผลงานทัศนศิลป์ก็ยังอยู่ในวงที่จำกัด อย่างไรก็ตาม สาขาทัศนศิลป์ได้ดำเนินกิจกรรมเพื่อสนับสนุนให้การวิจารณ์เป็นกิจสาธารณะและสร้างประชาคมการวิจารณ์ขึ้น ด้วยการจัดสัมมนาและเสวนาขปาฐะ 3 รูปแบบคือ 1) การเสวนาการวิจารณ์นิทรรศการทัศนศิลป์ในรูปแบบเปิดสำหรับบุคคลทั่วไป และรูปแบบปิดโดยเชิญวิทยากรและผู้สนใจเสวนาร่วมกัน ซึ่งในบางกิจกรรม ได้ดำเนินการร่วมกับสาขาอื่นๆ ด้วย 2) การสัมมนาการวิจารณ์โดยใช้ผลงานทัศนศิลป์และบทวิจารณ์ตัวอย่างเป็นหัวข้อในการสัมมนา เช่นในกิจกรรมการวิจารณ์สัญจร 3) การเสวนาในรูปแบบการเชิญศิลปินมาอธิบายกระบวนการสร้างงานและเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมเสวนาได้ซักถามศิลปินโดยตรง
- กิจกรรมทั้ง 3 ลักษณะตามที่กล่าวข้างต้น นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีของการสนับสนุนและเผยแพร่งานวิจารณ์ให้เป็นกิจสาธารณะด้วยการวิจารณ์แบบขปาฐะ ถึงแม้โครงการฯยังไม่สามารถขยายการวิจารณ์ไปสู่สังคมวงกว้างได้ในช่วงเวลา 3 ปี แต่กลุ่มประชาคมเล็กๆที่โครงการสร้างขึ้นนั้นถือได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่มีคุณภาพซึ่งน่าจะสามารถไปสร้างกลุ่มประชาคมเล็กๆของตนเองสืบเนื่องต่อไปจากโครงการวิจัยได้ แม้จะเป็นไปในแวดวงจำกัดก็ตาม

2. กิจกรรมสาขาทัศนศิลป์ (1 ก.ค.2545 – 31 มิ.ย. 2548)

ในช่วง 3 ปี สาขาทัศนศิลป์ได้ดำเนินกิจกรรมหลัก 3 รูปแบบคือ 1) กิจกรรมการสัมมนา/เสวนา 2) การเผยแพร่บทวิจารณ์ทัศนศิลป์ในนามของโครงการ 3) การสร้างหนังสือ/ตำราการวิจารณ์ทัศนศิลป์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 กิจกรรมการสัมมนา/เสวนา

กิจกรรมการสัมมนา/เสวนานับได้ว่าเป็นกิจกรรมหลักของสาขาทัศนศิลป์ในรอบ 3 ปี สามารถแบ่งประเภทได้ 3 รูปแบบด้วยกัน คือ 1) การเสวนา เช่นการเสวนาการวิจารณ์นิทรรศการทัศนศิลป์ 2) การสัมมนาเชิงปฏิบัติการเช่น การสัมมนาการวิจารณ์สัญจร และ 3) การสัมมนาข้ามวัฒนธรรม (Cross-Cultural Studies) ดังตารางกิจกรรมและรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

ที่	วันที่	กิจกรรม	สถานที่	หมายเหตุ
1.	26 ก.ย. 2545	การสัมมนานัยทางการศึกษาของ สรนินพน์สาขาทัศนศิลป์	คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร	
2.	9 ก.พ. 2546	การเสวนาการวิจารณ์ นิทรรศการ ชื่อ “ที่รักหักเหลี่ยมโหด” ของยู่รี เกนสาคู	หอศิลป์ มหาวิทยาลัย กรุงเทพ วิทยาเขตกล้วย น้ำไท	
3.	25 มี.ค.2546	การเสวนานิทรรศการชื่อ “รู้เท่าทัน ปัจจุบันขณะ”(Mindfulness) ของ พัทยศ พุทธเจริญ	ร้านเอ็มล๊อค ถนนพระ อาทิตย์	
4.	23 เม.ย 2546	การเสวนานิทรรศการชื่อ “Such- Artopia” ของ สุชาติ สวัสดิ์ศรี	พิพิธภัณฑ์ วังสวน ผักกาด	
5.	30 เม.ย. 2546	การเสวนานิทรรศการชื่อ “Artist's Portrait” ของ พศุทธิ์ วรรณรัตน์ สูตร	หอศิลป์คณะจิตรกรรมฯ มหาวิทยาลัยศิลปากร	
6.	28 พ.ค. 2546	การเสวนาข้ามวัฒนธรรม “Perception of Space in Western and Siamese Architecture”	คณะสถาปัตยกรรม ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	Cross-Cultural Studies

ที่	วันที่	กิจกรรม	สถานที่	หมายเหตุ
7.	15 มิ.ย. 2546	การสัมมนาการสร้างหนังสือ/ตำรา การวิจารณ์ทัศนศิลป์	หอประชุมใหญ่ มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ	เป็นส่วนหนึ่ง ของกิจกรรมการ ประชุมประจำปี ครั้งที่ 1
8.	19 ก.ค. 2546	การเสวนาข้ามวัฒนธรรม นิทรรศการ Different Wall, Different Way, Different Work กับ Photographica Australis	พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอศิลป์ ถนนเจ้าฟ้า	Cross-Cultural Studies
9.	27 ต.ค. 2546	การเสวนานิทรรศการชื่อ “กรีด” ของ กัญญา เจริญศุภกุล	หอศิลป์วิทยานิทรรศน์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	
10.	8 ธ.ค. 2546	การเสวนานิทรรศการชื่อ “บท เฉพาะการ เฉพาะการณ์ เฉพาะ กาล” ของ จักรพันธ์ วิลาสินีกุล	อะแบทส์สตูดิโอ/อะแบทส์ คาเฟ่	
11.	21 ก.พ. 2547	การเสวนา “การประสานสัมพันธ์ ระหว่างวรรณศิลป์และทัศนศิลป์ใน งานของ จ่าง แซ่ตั้ง”	พิพิธภัณฑ์จ่าง แซ่ตั้ง	
12.	18-19 มี.ค. 2547	การสัมมนาการวิจารณ์สัญจร ครั้งที่ 1	มหาวิทยาลัยทักษิณ จ.สงขลา	
13.	27 พ.ค.2547	การสัมมนานิทรรศการ หัวข้อ “Visual Arts in the Age of Globalization” ในนิทรรศการชื่อ “Identities Versus Globalisation”	ร้านเอ็มล๊อค ถนนพระ อาทิตย์	Cross-Cultural Studies
14.	12-13 มิ.ย. 2547	กิจกรรมการแสดง “จากป่าซาไกสู่ ป่าคอนกรีต” ในการประชุม ประจำปีครั้งที่ 2	ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร	
15.	26-27 มิ.ย. 2547	การสัมมนาการวิจารณ์สัญจร ครั้งที่ 2	มหาวิทยาลัยราชภัฏ อุดรธานี	
16.	10 ก.ค. 2547	เสวนา “วรรณศิลป์เรื่องเล่าในงาน ทัศนศิลป์”	ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร	
ที่	วันที่	กิจกรรม	สถานที่	หมายเหตุ
17.	17 ก.ค. 2547	การเสวนานิทรรศการชื่อ	อะแบทส์สตูดิโอ/อะแบทส์	

		“ที่นี่+ตอนนี้”(Here and Now)	คาเฟ่	
18.	21-22 สิงหาคม 2547	การสัมมนาการวิจารณ์สัญจร ครั้งที่ 3	มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย	
19.	24 มี.ค. 2548	การเสวนา นิทรรศการชื่อ “ตาย ก่อนดับ การกลับมาของมณเฑียร บุญมา” ของ มณเฑียร บุญมา	ร้านเอ็มลือค ถนนพระ อาทิตย์	
20.	11-12 มิ.ย. 2548	การประชุมประจำปีครั้งที่ 3 และ การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ	ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร	

2.1.1 การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ

การสัมมนาเชิงปฏิบัติการสาขาทัศนศิลป์มีทั้งสิ้น 7 ครั้งด้วยกัน ได้แก่ การสัมมนานัยทางการศึกษาของสรณิพนธ์สาขาทัศนศิลป์ 1 ครั้ง การสัมมนาการสร้างหนังสือ/ตำราการวิจารณ์ทัศนศิลป์ 1 ครั้ง(กิจกรรมในการประชุมประจำปี ครั้งที่ 1) การสัมมนาการวิจารณ์สัญจร 3 ครั้งรวมทั้งกิจกรรมในการประชุมประจำปีครั้งที่ 2 ในการแสดงชื่อ “จากป่าชาไกสู่ป่าคอนกรีต” ดังได้สรุปสาระสังเขปของแต่ละกิจกรรม ต่อไปนี้

2.1.1.1 การสัมมนานัยทางการศึกษาของสรณิพนธ์สาขาทัศนศิลป์ จัดขึ้นเมื่อวันที่ 26 กันยายน 2545 ณ คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร โครงการได้เชิญผู้มีประสบการณ์ด้านการศึกษาและการสอนการวิจารณ์ทัศนศิลป์ ทั้งในส่วนการสอนทฤษฎีและสอนปฏิบัติ จำนวน 13 คน จากสถาบันการศึกษาต่างๆ ร่วมระดมความคิดว่า สรณิพนธ์สาขาทัศนศิลป์ที่โครงการภาคแรกได้รวบรวมขึ้นนั้น สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในวงการศึกษาด้านการวิจารณ์ทัศนศิลป์ได้จริงหรือไม่อย่างไร(ดังได้รายงานในข้อ 10)

2.1.1.2 การสัมมนาการสร้างหนังสือ/ตำราการวิจารณ์ทัศนศิลป์ การสัมมนานี้เป็นส่วนหนึ่งของการประชุมประจำปี ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน 2546 โครงการวิจัยฯ ได้เชิญวิทยากรคือ อาจารย์ธเนศ วงศ์ยานนาวา และอาจารย์นที อุตฤทธิ(นักวิจารณ์และศิลปิน) มาให้ข้อมูลเรื่องการนำ

ประสบการณ์จากการสร้างสรรค์และการวิจารณ์มาใช้ในการเขียนหนังสือ/ตำราการวิจารณ์แก่สมาชิกกลุ่มย่อยสาขาทัศนศิลป์จำนวน 15 คน ในการระดมความคิดเรื่อง “เนื้อหาและรูปแบบของหนังสือ/ตำราการวิจารณ์ทัศนศิลป์” อันจะนำไปสู่การสร้างหนังสือ/ตำราการวิจารณ์ที่มีลักษณะพึงประสงค์ต่อไป

เนื่องจากเวลาในการสัมมนาค่อนข้างจำกัด ข้อเสนอแนะและประเด็นต่างๆเกี่ยวกับการสร้างตำราการวิจารณ์ทัศนศิลป์จึงเป็นเพียงข้อมูลในกรอบกว้างๆ อาทิ ข้อเสนอว่า หนังสือ/ตำราดังกล่าวไม่ควรใช้เป็นบรรทัดฐานเดียวในการสอนการวิจารณ์ศิลปะและควรแบ่งเป็นสองระดับคือระดับผู้เริ่มต้นและระดับที่อาจารย์และนักวิจารณ์สามารถนำไปใช้ได้ ซึ่งเนื้อหาสำหรับผู้เริ่มต้นนั้นควรอยู่ในขั้นของการพรรณนาและการวิเคราะห์เบื้องต้นเท่านั้น นอกจากนี้รูปแบบของหนังสือ/ตำราการวิจารณ์นั้นควรแบ่งเป็นสองส่วนคือ ส่วนบทนำ กล่าวถึงหลักการทางศิลปะเบื้องต้น และส่วนที่สองกล่าวถึงหลักการวิจารณ์ศิลปะ อย่างไรก็ตาม ประสบการณ์จากการรับฟังความเห็นเกี่ยวกับการสร้างหนังสือ/ตำราการวิจารณ์ทัศนศิลป์ครั้งนี้ สาขาทัศนศิลป์ได้นำข้อเสนอแนะบางประการมาเป็นกรอบในการสร้างหนังสือ/ตำราการวิจารณ์ทัศนศิลป์ที่กำลังดำเนินการอยู่ขณะนี้ โดยเฉพาะในกรอบที่ว่า หนังสือ/ตำราจะต้องเสนอแนะแนวทางในการวิจารณ์ผลงานทัศนศิลป์ของนักวิจารณ์ในรูปแบบของการพรรณนาและจะต้องมีตัวอย่างการวิจารณ์ประกอบ

- 2.1.1.3 การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ จากกิจกรรม “การวิจารณ์สัญจร” 3 ครั้ง ได้แก่ การสัมมนาสัญจรครั้งที่ 1 ณ มหาวิทยาลัยทักษิณ จังหวัดสงขลา วันที่ 18-19 มีนาคม 2547 ครั้งที่ 2 ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี วันที่ 26-27 มิถุนายน 2547 และ ครั้งที่ 3 ณ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย วันที่ 21-22 สิงหาคม 2547

การสัมมนาสัญจรแต่ละครั้งโครงการฯ ได้จัดการสัมมนาย่อยเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการวิจารณ์ของแต่ละสาขา สาขาทัศนศิลป์ได้นำผลงานต้นแบบและบทวิจารณ์ไปเป็นตัวอย่างในการสัมมนา ผู้วิจัยพบว่า ในกิจกรรมสัมมนาทั้ง 3 ครั้งนั้น มีนัยสำคัญจากการแสดงความคิดเห็นที่น่าสนใจ 3 ประการ คือ 1) องค์ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ศิลป์และความสามารถในการเชื่อมโยงประสบการณ์อื่นๆ เป็นปัจจัยสำคัญต่อการวิจารณ์ของผู้ร่วมสัมมนา การขาดปัจจัยดังกล่าว ทำให้ผู้ร่วมสัมมนาไม่มีความมั่นใจในการวิจารณ์มากนักทั้งที่บางคนอยู่ในกลุ่มผู้ปฏิบัติเองก็ตาม 2) การเลือกงานต้นแบบและบทวิจารณ์เพื่อเป็นตัวอย่างในกิจกรรมการ

วิจารณ์แต่ละครั้งจำเป็นต้องคำนึงถึงความเหมาะสมของกลุ่มผู้ร่วมสัมมนาด้วย อาทิ สาขาทัศนศิลป์เคยนำผลงานวิดีโออาร์ตไปเป็นตัวอย่างการวิจารณ์ในการสัมมนาในสองครั้งแรกพบว่า ผู้ร่วมสัมมนาหลายคนไม่มีความมั่นใจในการวิจารณ์มากนัก ทั้งนี้อาจเป็นปัญหาสืบเนื่องมาจากองค์ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ศิลป์และความสามารถในการเชื่อมโยงประสบการณ์อื่นๆ ข้างต้น อย่างไรก็ตาม โครงการไม่อาจคาดการณ์เรื่องกลุ่มคนได้ล่วงหน้าเพื่อเตรียมงานต้นแบบและบทวิจารณ์ที่เหมาะสมสำหรับผู้ร่วมสัมมนาได้ เช่น ในการจัดกิจกรรมครั้งที่ 3 ณ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง พบว่าผู้ร่วมสัมมนาส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนในสายปฏิบัติที่มีประสบการณ์และความสามารถสูงในการแสดงความคิดเห็นและประเมินค่างานศิลปะ ซึ่งผิดจากที่คาดการณ์ไว้มาก 3) กิจกรรมการวิจารณ์สัญจรมีประโยชน์และควรดำเนินการต่อไปอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การทำให้การวิจารณ์เป็น “กิจสาธารณะ” ประสบผลสำเร็จได้ เช่นเดียวกับการจัดสัมมนา/เสวนาอื่นๆ ของสาขาทัศนศิลป์

2.1.1.4 การแสดงในการประชุมประจำปี ครั้งที่ 2 ในการประชุมประจำปี ครั้งที่ 2 ของโครงการวิจัย มีกิจกรรมการแสดงที่ผู้วิจัยทั้ง 4 สาขาร่วมกันตั้งโจทย์ให้คณะนักแสดงชุด “จากป่าช้าไกล่สู่ป่าคอนกรีต” แสดง การแสดงดังกล่าวมีลักษณะผสมผสานระหว่างศาสตร์ของละครกับศาสตร์สาขาอื่นๆ ทั้งวรรณศิลป์ สังคีตศิลป์ นาฏศิลป์และทัศนศิลป์ กิจกรรมการวิจารณ์หลังการแสดง พบว่า มีข้อสังเกตบางประการที่มีนัยต่อการวิจัยสาขาทัศนศิลป์ โดยเฉพาะประเด็นการวิเคราะห์วิจารณ์การแสดงผ่านมุมมองของคนในสาขาทัศนศิลป์ เช่น ความเห็นที่ว่า การใช้แสงสีบนเวทีการแสดง การแสดงท่าทางของนักแสดงเปรียบได้กับการจัดวางองค์ประกอบทางทัศนศิลป์ เป็นต้น

2.1.1.5 การประชุมประจำปี ครั้งที่ 3 ระหว่างวันที่ 11-12 มิถุนายน 2548 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร นักวิจัยสาขาทัศนศิลป์ร่วมกับนักวิจัยสาขาอื่นๆ เสนอรายงานผลงานวิจัยของสาขาต่อผู้เข้าร่วมประชุม ทั้งนี้ การเสนอรายงานการวิจัยของสาขาทัศนศิลป์ดังกล่าว ได้รับข้อเสนอแนะจากผู้เข้าร่วมประชุมในบางประเด็นซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์ต่อผู้วิจัยมาก อาทิ ประเด็นเชิงหลักการวิจารณ์และการใช้ทฤษฎีการวิจารณ์ทัศนศิลป์

2.1.2 การเสวนาการวิจารณ์นิทรรศการจำนวน 10 ครั้ง การเสวนาการวิจารณ์ของสาขาทัศนศิลป์นับได้ว่าเป็นกิจกรรมที่มีความหลากหลายและจัดจำนวนมาก ครั้งที่สุด นับตั้งแต่กิจกรรมการเสวนาในระดับของนักศึกษาจนถึงระดับของวิทยาการที่ได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติ แบ่งเป็นการเสวนาการวิจารณ์

นิทรรศการทัศนศิลป์ 8 ครั้ง ทั้งในรูปแบบปิดคือการเชิญวิทยากรผู้เชี่ยวชาญจากสถาบันต่างๆเข้าเสวนาร่วมกัน และในรูปแบบเปิดซึ่งจัดเสวนาในห้องแสดงนิทรรศการโดยเชิญผู้เชี่ยวชาญจำนวนหนึ่งเป็นวิทยากรเสวนาร่วมกับผู้ชมงาน การเสวนาครั้งแรกจัดขึ้นเมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2546 ในนิทรรศการชื่อ “ที่รัก หักเหลี่ยมโหด” ของศิลปินหญิงชื่อ ยური เกนสาคุ ณ หอศิลป์มหาวิทยาลัยกรุงเทพ วิทยาเขตกล้วยน้ำไท และครั้งล่าสุดจัดขึ้นเมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2548 ในนิทรรศการชื่อ “ตายก่อนดับ การกลับมาของมณเฑียร บุญมา” ณ ร้านเอ็ม ล็อค ถนนพระอาทิตย์

การเสวนาอีก 2 ครั้ง เป็นการจัดในลักษณะข้ามสาขาระหว่างทัศนศิลป์และวรรณศิลป์ ได้แก่ การเสวนาเรื่อง “ความประสานสัมพันธ์ระหว่างวรรณศิลป์และทัศนศิลป์ในงานของ จ่าง แซ่ตั้ง” เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2547 ณ พิพิธภัณฑ์จ่าง แซ่ตั้ง และ การเสวนาเรื่อง “วรรณศิลป์เรื่องเล่าในงานทัศนศิลป์” ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2547 การจัดกิจกรรมทั้งสองครั้งมีลักษณะที่ค่อนข้างแตกต่างกันคือ ในการเสวนาผลงานของจ่าง แซ่ตั้งนั้น เนื่องจากจ่าง มีลักษณะพิเศษคือมีความสามารถทั้งทางวรรณศิลป์และทัศนศิลป์ โครงการจึงได้เชิญวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญทั้งสองสาขามาเสวนาร่วมกัน ประเด็นการเสวนาได้มุ่งไปที่การหาลักษณะร่วมของศิลปะทั้งสองแขนงของจ่าง อันเป็นการยืนยันความเชื่อเรื่อง “ศิลปะสองทางให้แก่กัน” ด้วย ส่วนการเสวนาเรื่อง “วรรณศิลป์เรื่องเล่าในงานทัศนศิลป์” สาขาทัศนศิลป์ได้เชิญผู้เชี่ยวชาญทาง ประติมากรรม ภาพพิมพ์ และศิลปะเครื่องประดับมาอธิบายเกี่ยวกับการสร้างผลงานของตนเอง โดยนักวิจัยสาขาวรรณศิลป์เป็นผู้ตั้งคำถามเกี่ยวกับกระบวนการสร้างงานที่มีพื้นฐานจากวรรณศิลป์ ข้อมูลที่ได้จากศิลปินผู้สร้างเหล่านี้นับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อนักวิจารณ์ คือทำให้ทราบภูมิหลังของการสร้างงานและลักษณะเฉพาะของทัศนศิลป์ทั้ง 3 แขนง และผลงานของศิลปินทั้ง 3 ก็ชี้ชัดว่า มีที่มาจาก“เรื่องเล่า” อันเป็นกระบวนการทางวรรณศิลป์รูปแบบหนึ่งเช่นกัน

จะเห็นได้ว่า กิจกรรมทั้ง 2 ครั้ง มีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกันคือการหา
ลักษณะร่วมระหว่างสาขาและพยายามอธิบายงานของสาขาหนึ่งด้วยวิธีการ
ของอีกสาขาหนึ่ง อนึ่ง มีข้อที่น่าสังเกตว่า ในกิจกรรมเสวนางานจ้าง แชนด์นั้น
มีผลสรุปชัดเจนในประเด็นเรื่อง “การส่องทางให้แก่กัน” ระหว่างวรรณศิลป์และ
ทัศนศิลป์ ทั้งนี้ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ลักษณะร่วมของศิลปะทั้งสองสาขา การ
ตีความใหม่จากมุมมองต่างสาขาและประโยชน์ต่อนักวิจารณ์ทัศนศิลป์จาก
กิจกรรมดังกล่าวอย่างละเอียด ต่อไปนี้หัวข้อที่ 5 ของรายงานการวิจัย

- 2.1.3 การเสวนาข้ามวัฒนธรรม 3 ครั้ง ได้แก่ การเสวนาทางสถาปัตยกรรมเรื่อง
“Perception of Space in Western and Siamese Architecture” วันที่ 28
พฤษภาคม 2546 ณ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย การ
เสวนาเปรียบเทียบนิทรรศการ “Different Wall, Different Way, Different
Work กับ Photographica Australis” วันที่ 19 กรกฎาคม 2546 ณ พิพิธภัณฑ์
สถานแห่งชาติ หอศิลป์ถนนเจ้าฟ้า และการเสวนาเรื่อง “Visual Arts in the
Age of Globalization” จากนิทรรศการทัศนศิลป์ชื่อ “Identities Versus
Globalisation” วันที่ 27 พฤษภาคม 2547 ณ ร้านเอ็มลือค ถนนพระอาทิตย์

การเสวนาข้ามวัฒนธรรมทั้ง 3 ครั้งสามารถชี้ชัดว่า ประเด็นมิตินานาชาติมีนัยสำคัญต่อการวิจัยสาขาทัศนศิลป์ ในการเสวนาครั้งแรกที่เป็นงานสถาปัตยกรรม ซึ่งให้เห็นถึงลักษณะร่วมระหว่างสถาปัตยกรรมไทยและตะวันตกและมุมมองของตะวันตกก็ได้ชี้ให้เห็นว่า สถาปัตยกรรมไทยตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของตะวันตก เช่นเดียวกับการเสวนาข้ามวัฒนธรรมครั้งที่ 2 ที่จัดขึ้นเพื่อเปรียบเทียบนิทรรศการของศิลปินไทยกับศิลปินตะวันตก ซึ่งก็ชี้ชัดเช่นเดียวกันว่า ศิลปะตะวันตกมีอิทธิพลต่อวงการทัศนศิลป์ไทยเป็นอย่างมาก ส่วนในการเสวนาข้ามวัฒนธรรมครั้งที่ 3 ภัณฑารักษ์นิทรรศการได้ให้เกียรติเข้าร่วมเสวนาด้วย ซึ่งทำให้ทราบถึงหลักเกณฑ์การคัดเลือกศิลปินในระดับนานาชาติเพื่อนำมาจัดแสดงในนิทรรศการนี้ และชี้ให้เห็นว่า ศิลปินหลายคนในภูมิภาค

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความสามารถโดดเด่นในระดับนานาชาติ มีจิตสำนึกทางสังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อมที่สื่อความกับประชาคมนานาชาติได้

- 2.1.4 กิจกรรมอื่นๆ ได้แก่ ผู้วิจัยสาขาทัศนศิลป์(อาจารย์ทักษิณา พิพิธกุล)เข้าร่วมสังเกตการณ์กิจกรรมของนิตยสาร art 4d ในการฝึกปฏิบัติการวิจารณ์ทัศนศิลป์ให้แก่ผู้สนใจทั่วไป และได้รายงานข้อสังเกตว่า กิจกรรมดังกล่าวมีลักษณะใกล้เคียงกับกิจกรรมโครงการฯในการสนับสนุนการวิจารณ์ทัศนศิลป์ในระบบลายลักษณ์ ทว่ากิจกรรมดังกล่าวยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องด้วยระยะเวลาสั้นเกินไปและมีผู้ร่วมกิจกรรมจำนวนน้อย และส่วนใหญ่ผู้ร่วม

สัมมนาเข้ามาเพื่อเป็น “ผู้รับ” และต้องการเรียนรู้วิธีการวิจารณ์เท่านั้น เป็นที่น่าสังเกตว่ากิจกรรมครั้งนี้ได้ช่วยยืนยันผลการวิจัยของโครงการภาคแรกในประเด็นของ “พื้นที่” อันถดถอยของการวิจารณ์ทัศนศิลป์ ในสื่อสิ่งพิมพ์ด้วย

นอกจากนี้ ผลการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวยังช่วยยืนยันความแนวคิดที่โครงการวิจัยภาคแรกได้รายงานไว้ว่า วัฒนธรรมมุขปาฐะเป็นพื้นฐานการวิจารณ์ในสังคมไทยและเข้มข้นกว่าระบบลายลักษณ์ การพยายามสร้างวัฒนธรรมลายลักษณ์ให้เกิดขึ้นโดยข้ามชั้นจากระบบมุขปาฐะภายในระยะเวลาอันสั้นย่อมยากที่จะประสบผลสำเร็จ กิจกรรมแบบค่อยเป็นค่อยไปของโครงการภาค 2 ที่พยายามสนับสนุนการวิจารณ์มุขปาฐะ จึงนับได้ว่าเป็นแนวทางที่ถูกต้องและน่าจะเห็นผลได้ในระยะยาวกว่า

2.2 การเผยแพร่บทวิจารณ์สาขาทัศนศิลป์ในนามของโครงการฯ (รายงานระหว่างมกราคม 2546 ถึง 31 พฤษภาคม 2548)

สาขาทัศนศิลป์ได้สนับสนุนการเขียนงานวิจารณ์ลายลักษณ์โดยรับพิจารณาบทวิจารณ์เพื่อนำไปตีพิมพ์ในสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ ทั้งนี้ในช่วงระยะเวลา 3 ปี มีบทวิจารณ์สาขาทัศนศิลป์ได้รับการตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ “จุดประกาย” นิตยสารขวัญเรือน และจุลสารของโครงการฯ รวมทั้งสิ้น 23 บทความ ซึ่งในจำนวนนี้ได้รวมบทวิจารณ์ของผู้วิจัย ผู้ช่วยนักวิจัยและผู้วิจารณ์รับการวิจารณ์ไว้ด้วย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- 2.2.1 มนัส เหมาะสม “ทำไมจึงมีรสกวีแทนความรู้ทัน” กรุงเทพธุรกิจ(จุดประกาย) 13 ม.ค. 2546
- 2.2.2 ธนาวิ โชติประดิษฐ์ “PRESENT PERFECT : PERFECT PRESENT” ขวัญเรือน (ปีที่แรก) มี.ค. 2546
- 2.2.3 มนัส เหมาะสม “วสันต์ สิทธิเขตต์ชวน Make Love Not War” กรุงเทพธุรกิจ (จุดประกาย) 3 มี.ค. 2546
- 2.2.4 สุชาติ ทองสีมา “เดชา วราฮุน : ศิลปินผู้ไม่เคยหยุดและไม่ยอมหยุด” กรุงเทพธุรกิจ (จุดประกาย) 24 มี.ค. 2546
- 2.2.5 มนัส เหมาะสม “ผู้คน ถนน กรุงเทพฯและที่ยืนของศิลปินตัวเล็กๆ ปีนุช ปิ่นจินดา” ขวัญเรือน (ปีที่หลัง) พ.ค. 2546
- 2.2.6 มนัส เหมาะสม “ความงามจะมี? รายงาน : เสวนาการวิจารณ์ ผลงานศิลปะของคุณสุชาติ สวัสดิ์ศรี” กรุงเทพธุรกิจ(เสาร์สวัสดิ์) 3 พ.ค. 2546
- 2.2.7 มนัส เหมาะสม “60 ปี ชีวิตและผลงานของจักรพันธ์ โปษยกฤต” ขวัญเรือน (ปีที่แรก) ก.ย. 2546

- 2.2.8 มนัส เหมาะสม “ทำอย่างไรจึงจะเข้าใจศิลปะนามธรรม : กรณีนิทรรศการ “กรีด”(slash) ของกัญญา เจริญศุภกุล” **ขวัญเรือน** (ปกัษ์แรก พ.ย. 46)
- 2.2.9 มนัส เหมาะสม “มนุษย์กลายเป็นสัตว์ ว่าด้วยจินตนาการอันไร้พรมแดน” **กรุงเทพธุรกิจ** (จุติประกาย) 21 ก.ค. 2546
- 2.2.10 มนัส เหมาะสม “โลกส่วนตัวของผู้หญิง แมวและขนมหวาน” **กรุงเทพธุรกิจ** (จุติประกาย) 22 ก.ย. 2546
- 2.2.11 ทักษิณา พิพิธกุล “เรื่องเล่าที่ไม่เคยคงอยู่ของหนูดี” **ขวัญเรือน** (ปกัษ์หลัง) ก.พ.2547
- 2.2.12 ทักษิณา พิพิธกุล “ชกลม ชกลม ชกลม” **กรุงเทพธุรกิจ** (จุติประกาย) 5 มี.ค. 2547
- 2.2.13 สิทธิเดช โรหิตะสุข “Print on Food” **ขวัญเรือน** (ปกัษ์หลัง) เม.ย.2547
- 2.2.14 ทักษิณา พิพิธกุล “ไขในหิน สภาวะแห่งการถ่อมตน” **ขวัญเรือน** (ปกัษ์แรก) มิ.ย.2547
- 2.2.15 เด่นพงษ์ วงศาโรจน์ “ศิลปกรรมครั้งล่าสุดของวิโชค มุกดามณี” **จุลสาร“การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย ภาค 2”** ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 เม.ย.- มิ.ย. 2547
- 2.2.16 เด่นพงษ์ วงศาโรจน์ “จิตวิญญาณกับงานทัศนศิลป์” **ขวัญเรือน** (ปกัษ์แรก) ก.ค. 2547
- 2.2.17 สิทธิเดช โรหิตะสุข “Urbanism มุมมองเมืองระนาบ” **ขวัญเรือน** (ปกัษ์หลัง) ก.ค. 2547
- 2.2.18 มนัส เหมาะสม “ที่นี่+ตอนนี้ นิทรรศการศิลปะบนถนนไม้ตรีจิตต์” **ขวัญเรือน** (ปกัษ์หลัง) ส.ค. 2547
- 2.2.19 สิทธิเดช โรหิตะสุข “My Mind ของฉันทวุฒิ สุวรรณหงษ์ จิตกรรมและสิ่งที่มีอาจจะคาดการณ์” **ขวัญเรือน** (ปกัษ์แรก) ต.ค. 2547
- 2.2.20 สิทธิเดช โรหิตะสุข “In...a Strange Land” **ขวัญเรือน** (ปกัษ์แรก) พ.ย. 2547
- 2.2.21 เด่นพงษ์ วงศาโรจน์ “วาดเล่น with เอเลี่ยน” **ขวัญเรือน** (ปกัษ์แรก) ธันวาคม 2547
- 2.2.22 มนัส เหมาะสม “กมล ทัศนธาตุลี จุดบรรจบระหว่างตะวันตกและตะวันออก” **ขวัญเรือน** (ปกัษ์แรก) กุมภาพันธ์ 2548
- 2.2.23 สิทธิเดช โรหิตะสุข “ความไม่แน่นอนของสิ่งที่ซ่อนเร้นในจิตรกรรม ‘Not Absolute’ ของ มานะ ภูพิชิต” **ขวัญเรือน** (ปกัษ์แรก) เมษายน 2548

จะเห็นได้ว่า การเผยแพร่ทวิจรรย์ในนามของโครงการนี้ นอกจากนักวิจัยแล้ว ยังมีเครือข่ายและผู้สนใจจำนวนหนึ่งส่งบทวิจรรย์ทัศนศิลป์มาให้โครงการพิจารณานำไปตีพิมพ์อยู่เสมอ นับได้ว่าเป็นความสำเร็จในระดับหนึ่งของการสร้างงานวิจรรย์ให้เป็นกิจสาธารณะและสนับสนุนให้เกิดการสร้างและเผยแพร่งานวิจรรย์ ทั้งนี้ผู้วิจัยจะได้รายงานเชิงวิเคราะห์บทวิจรรย์ทั้งหมดในภาพรวม ในข้อที่ 5.2 ของรายงานการวิจัยต่อไป

2.3 การสร้างหนังสือ/ตำราการวิจรรย์ทัศนศิลป์

การสร้างหนังสือ/ตำราการวิจรรย์ทัศนศิลป์เป็นการดำเนินงานเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยในเรื่องการปรับทรัพยากรการวิจรรย์ให้เป็นประโยชน์ต่อวงการศึกษาทั้งรูปแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โครงการฯได้เชิญวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญมาร่วมเขียนบทวิจรรย์เชิงลึกในทัศนศิลป์แขนงที่วิทยากรแต่ละคนชำนาญ ไม่ว่าจะเป็น จิตรกรรม ประติมากรรม ภาพพิมพ์ สื่อประสม ศิลปะจัดวาง งานที่ผสมผสานระหว่างทัศนศิลป์กับศิลปะการแสดง(Performance Art) งานออกแบบ ฯลฯ

ที่ปรึกษาและบรรณาธิการของโครงการสร้างหนังสือ/ตำราเล่มนี้ ได้แก่ ดร.สายัณห์ แดงกลม จากคณะโบราณคดี และอาจารย์จักรพันธ์ วิลานินกุล จากคณะจิตรกรรมฯ มหาวิทยาลัยศิลปากร ทั้งนี้สถานะล่าสุดของบทความในหนังสือ/ตำราเล่มนี้ มีจำนวนทั้งสิ้น 7 บทความด้วยกัน ได้แก่ 1) “ประติมากรรมกับสภาพแวดล้อม” ของอาจารย์ฉายนภา เลปอาจารย์ 2) “โฆษณา:มายาคติที่เชื่อเชิญให้ถอดรหัส” ของอาจารย์ปิยลักษณ์ เบญจจล 3) “ข้อคิดเห็นเรื่องรูปแบบในผลงานของยูรี เกนสาคู” ของอาจารย์ธเนศ อ้าวสินธุ์ศิริ 4) บทความเกี่ยวกับงานทัศนศิลป์ประเภท Performance Art ของอาจารย์กมล เผ่าสวัสดิ์ 5) “ศิลปะเครื่องประดับ กายสัมพันธ์กับการสักการะทางจิตวิญญาณ” ของอาจารย์สุภาวี ศิริณคราภรณ์ 6) “บทวิเคราะห์งานวิจรรย์ประติมากรรมของรัชชัช พันธุ์สวัสดิ์” ของอาจารย์ธานี กลิ่นขจร และ 7) บทความเกี่ยวกับภาพพิมพ์เรื่อง “Georg Baselitz and Chalcographies du Louvre” ของอาจารย์จักรพันธ์ วิลานินกุล

ทั้งนี้ สำหรับรายละเอียดของเนื้อหา/ตำราการวิจรรย์ทัศนศิลป์เล่มนี้ ผู้วิจัยจะได้ทำการวิเคราะห์โดยสังเขป ในข้อที่ 8 ของรายงานการวิจัยต่อไป

3. ความเชื่อมโยงระหว่างโครงการภาคแรกกับโครงการภาคสอง

ผลการวิจัยของโครงการภาคแรกบ่งชี้ว่า การวิจรรย์ในสังคมไทยนั้น อยู่ในรูปแบบของการวิจรรย์ระบบมุขปาฐะมากกว่าลายลักษณ์ ดังนั้นกิจกรรมในโครงการภาค 2 ของสาขาทัศนศิลป์จึงเน้นที่การส่งเสริมวัฒนธรรมมุขปาฐะ เพื่อจะได้นำข้อมูลมาสังเคราะห์และแปลงให้อยู่ในรูปงานวิชาการลายลักษณ์และตีพิมพ์ในรูปของหนังสือ/ตำราต่อไป

อย่างไรก็ตาม โครงการภาค 2 ยังมีจุดมุ่งเน้นเรื่องการปรับทรัพยากรการวิจัยให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาทั้งในและนอกระบบด้วย ทรัพยากรสำคัญที่รับช่วงมาจากโครงการภาคแรกคือ สรรนิพนธ์และบทวิเคราะห์งานวิจารณ์ทัศนศิลป์ ผลการจัดสัมมนานัยทางการศึกษาของ สรรนิพนธ์ทัศนศิลป์ในช่วงเริ่มต้นโครงการภาค 2 ทำให้ทราบความเห็นที่เป็นอุปสรรคเรื่องการนำสรรนิพนธ์ไปใช้ในระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการ อย่างไรก็ตาม ในแง่ของการศึกษานอกระบบหรือการศึกษาย่างไม่เป็นทางการนั้น ความล่าช้าในการตีพิมพ์สรรนิพนธ์(สรรนิพนธ์สาขาทัศนศิลป์ตีพิมพ์แล้วเสร็จเมื่อเดือนมกราคม 2548) ทำให้ยังไม่สามารถวิเคราะห์ผลกระทบที่มีต่อวงการศึกษาคิด

ในโครงการภาค 2 นี้ ได้นำสรรนิพนธ์ทัศนศิลป์ส่วนหนึ่งไปเป็นเครื่องมือในการศึกษาสถานะของผู้รับงานวิจารณ์ในสังคมไทย ซึ่งถือได้ว่าเป็นการทดสอบบทวิจารณ์ส่วนหนึ่งว่ามีพลังทางปัญญาตามผลสรุปของโครงการภาคแรกหรือไม่ด้วย และผลของการวิจัยการรับใช้ในเบื้องต้น ทำให้ผู้วิจัยสามารถทราบข้อมูลที่จะนำไปสู่การวางทิศทางการวิจัยและปรับกระบวนการวิจัยโดยเฉพาะการนำไปใช้เป็นตัวอย่งในการจัดกิจกรรมการสัมมนาเชิงปฏิบัติการการวิจารณ์สัญจร 3 ครั้งได้ชัดเจนขึ้น ดังจะรายงานประเด็นนี้อย่างละเอียดในข้อที่ 4 ของรายงานการวิจัย

4. ความเชื่อมโยงกับการวิจัยการรับการวิจารณ์

โครงการวิจัยได้ดำเนินการวิจัยย่อยเรื่อง “การวิจัยการรับการวิจารณ์” เพื่อศึกษาสถานะของผู้รับงานวิจารณ์ในประเทศไทย ควบคู่ไปกับการวิจัยหลักทั้ง 4 สาขา โดยผู้วิจัยสาขาทัศนศิลป์ได้คัดเลือกสรรนิพนธ์สาขาทัศนศิลป์ของโครงการภาคแรกจำนวน 7 บทให้ผู้วิจัยการรับใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาพลังทางปัญญาของบทวิจารณ์ ผลการวิจัยผู้รับในสาขาทัศนศิลป์นั้นพบว่ามีความสำคัญต่อการวิจัยหลักของสาขาทัศนศิลป์โดยเฉพาะในประเด็นแนวคิดใหม่ที่ได้จากการวิจัยการรับเพื่อนำผลมาปรับกระบวนการวิจัยในสาขาทัศนศิลป์ ดังนี้

4.1 ความคิดใหม่ที่ได้จากการวิจัยการรับ ผลการวิจัยผู้รับในสาขาทัศนศิลป์โดยภาพรวมชี้ชัดว่า การรับงานวิจารณ์สาขาทัศนศิลป์มีน้อยมาก ถึงแม้กลุ่มประชากรส่วนใหญ่ที่ให้ข้อมูลสัมภาษณ์หลังจากอ่านสรรนิพนธ์จะเห็นว่าสรรนิพนธ์มีประโยชน์ก็ตาม อย่างไรก็ตาม แนวคิดใหม่ที่ได้จากผลการวิจัยการรับ ในบางประเด็นก็เป็นการยืนยันผลการวิจัยในภาคแรกด้วย ดังต่อไปนี้

4.1.1 การรับงานวิจารณ์ทัศนศิลป์ผูกติดอยู่กับวัฒนธรรมการอ่าน ผลการวิจัยการรับในสาขาทัศนศิลป์พบว่า ท้ายที่สุดแล้ว การรับงานวิจารณ์ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมการอ่านและความสามารถในการอ่าน “ความเรียง” เช่น ในการทำวิจัยในกลุ่มนักศึกษา สังเกตได้ว่านักศึกษาในสาขาทัศนศิลป์อ่านตัวบทไม่เข้าใจ และบางคนก็สารภาพว่าไม่ถนัดเรื่องการอ่านความเรียงประเภทนี้รวมทั้งความเรียงประเภทอื่นๆด้วย

- 4.1.2 **ลักษณะเฉพาะของคนในสาขาทัศนศิลป์** จากการทำวิจัยในกลุ่มบุคคลในสาขา ได้แก่ กลุ่มศิลปิน อาจารย์ นักวิจารณ์ เป็นที่สังเกตว่า ผู้รับชมในสาขาทัศนศิลป์ มีบุคลิกภาพที่แตกต่างจากผู้รับชมในสาขาอื่น โดยเฉพาะความเชื่อมั่นในตัวเอง ซึ่งมีสูงมาก และการรับงานวิจารณ์ในกลุ่มนี้ก็เป็น การรับในลักษณะโต้แย้ง หรือไม่เห็นด้วยกับบทวิจารณ์เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งบางคนก็เลือกที่จะไม่อ่านตัวบท หรืออ่านเพียงผ่านๆ เพราะเหตุผลดังกล่าว นอกจากนี้ความเป็นสถาบันหรือ “สำนัก” ที่แตกต่างกันของคนในสาขาทัศนศิลป์จะยังส่งผลต่อการรับงานวิจารณ์ด้วย
- 4.1.3 **วาทกรรมอิสระ¹** จากการวิจัยการรับชมพบว่า ภาพประกอบบทวิจารณ์ทัศนศิลป์ ส่งผลต่อการรับหรือไม่รับงานวิจารณ์ด้วย โดยเฉพาะการวิจัยในกลุ่มคนนอกสาขาและกลุ่มนักศึกษาที่สังเกตได้ว่า ไม่สามารถจินตนาการถึงผลงานที่บทวิจารณ์กล่าวถึงได้ โดยเฉพาะผลงานของศิลปินรุ่นเก่า การเป็น “วาทกรรมอิสระ” ของบทวิจารณ์ทัศนศิลป์จึงไม่ชัดเจนนัก เนื่องจากส่วนใหญ่ยังผูกพันอยู่กับงานต้นแบบที่อาจเป็นตัวแทนหรือการ ตัวผลงานหรือภาพถ่ายผลงานดังที่กล่าวข้างต้น
- 4.1.4 **ประเด็นการวิจารณ์เชิงลึก** เช่นข้อมูลในบทวิจารณ์เรื่องกลวิธีทางศิลปะส่งผลต่อการทำความเข้าใจของคนนอกสาขาทัศนศิลป์ ถึงแม้คนนอกสาขาจะไม่ได้ชี้ชัดว่า เป็นข้อดีของบทวิจารณ์ทัศนศิลป์ก็ตาม แต่ผู้รับชมนอกสาขาหลายคนเห็นว่าหากประเด็นเหล่านี้มีมากเกินไป จะทำให้บทวิจารณ์น่าเบื่อ และน่าจะเป็นประโยชน์ต่อคนในสาขาหรือศิลปินผู้สร้างมากกว่าคนนอกสาขาและผู้สนใจการวิจารณ์ทัศนศิลป์ทั่วไป
- 4.1.5 **การพิสูจน์พลังทางปัญญาของงานวิจารณ์** ประเด็นนี้ยังไม่ชัดเจนมากนัก หากพลังทางปัญญาของบทวิจารณ์ในที่นี้หมายถึงความรู้และความคิดที่นำไปสู่ความรู้และความเข้าใจในการสร้างสรรค์ของมนุษย์ตลอดจนปัจจัยที่เอื้อให้การสร้างสรรค์นี้ทำหน้าที่ในการจรรโลงสังคมและมนุษยชาติ² ถึงแม้สรณิพนธ์ จำนวน 7 บทที่สาขาทัศนศิลป์คัดเลือกไปใช้เป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์วิจัย การรับชมจะได้รับการยืนยันเรื่อง “พลังทางปัญญา” จากเกณฑ์การคัดเลือกของโครงการภาคแรกมาแล้วก็ตาม ข้อจำกัดเรื่องความสามารถในการอ่านความเรียงและบุคลิกภาพเฉพาะของประชากรสาขาทัศนศิลป์ที่โครงการฯ ทำการวิจัย

¹ วาทกรรมอิสระของบทวิจารณ์ ในที่นี้ เจตนา นาควัชระ ได้ให้ความหมายว่า หมายถึงงานวิจารณ์ที่มีคุณค่า และสามารถอยู่ได้ด้วยตนเองโดยไม่จำเป็นต้องผูกติดอยู่กับงานต้นแบบ(งานศิลปะที่บทวิจารณ์กล่าวถึง)และกาลเวลา สามารถแสดงพลังทางปัญญาแก่ผู้อ่านได้ แม้ว่าบทวิจารณ์จะถูกเขียนขึ้นมาเป็นเวลานานแล้วก็ตาม

² ดู : เจตนา นาควัชระ, พลังการวิจารณ์ : บทสังเคราะห์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คมบาง, 2546. หน้า 29.

เป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้ไม่สามารถพิสูจน์และยืนยันเรื่อง “พลังทางปัญญาของบทวิจารณ์” ได้เต็มที่นัก

4.2 การปรับทิศทางการวิจัยสาขาทัศนศิลป์จากผลการวิจัยการรับฯ

การวิจัยของโครงการภาค 2 เป็นลักษณะเรียนไปทำไปพร้อมกันทั้งการวิจัยการรับฯและการวิจัยสาขาทัศนศิลป์ การปรับทิศทางการวิจัยของสาขาทัศนศิลป์จากผลการวิจัยการรับฯจึงไม่ชัดเจนนัก แต่อย่างไรก็ตามความเห็นบางประเด็นจากกลุ่มผู้รับฯ เช่น เรื่องความยาก-ง่ายของสรรณิพนธ์ทัศนศิลป์บางบท ได้ช่วยผู้วิจัยในการคัดเลือกบทวิจารณ์สำหรับนำไปใช้เป็นตัวอย่างการฝึกปฏิบัติการวิจารณ์ “การวิจารณ์สัญญา” ได้ตรงกับกลุ่มที่คาดการณ์ไว้ล่วงหน้า

นอกจากนี้ความเห็นของผู้รับฯในเรื่องบทวิจารณ์ทัศนศิลป์ที่ดีจะต้องให้ความรู้ นั้น ยังพ้องกับผลการวิเคราะห์กิจกรรมสาขาทัศนศิลป์ เรื่องความอ่อนด้อยขององค์ความรู้วิชาทัศนศิลป์และวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ไทยร่วมสมัยในสังคมไทย ซึ่งได้ชี้ให้เห็นวิธีการแก้ปัญหาว่า จะต้องวางรากฐานวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ไทยร่วมสมัยให้เกิดขึ้นในสังคมไทยก่อน การรับงานวิจารณ์ทัศนศิลป์ และความสนใจของประชาชนต่องานทัศนศิลป์จึงจะเพิ่มขึ้นได้

5. บทวิเคราะห์กิจกรรมที่ดำเนินการในภาคสอง

ดังที่ได้รายงานในข้อที่ 2 เรื่อง กิจกรรมที่ดำเนินการในรอบ 3 ปีของสาขาทัศนศิลป์ 3 กลุ่มกิจกรรม ได้แก่ 1) การสัมมนาและการเสวนา 2) การเขียนบทวิจารณ์ทัศนศิลป์โดยผู้วิจัยและสนับสนุนเครือข่ายเขียนบทวิจารณ์ และ 3) การสร้างหนังสือ/ตำราการวิจารณ์ทัศนศิลป์ ทั้งนี้ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์กิจกรรมแต่ละกลุ่ม ดังนี้

5.1 การสัมมนาและการเสวนา

การจัดสัมมนาและการเสวนาถือได้ว่าเป็นกิจกรรมหลักของสาขาทัศนศิลป์ซึ่งสามารถแบ่งย่อยออกได้อีก 3 กลุ่ม ได้แก่การเสวนาการวิจารณ์นิทรรศการทัศนศิลป์ การเสวนาข้ามวัฒนธรรม(Cross-Cultural)และการสัมมนาเชิงปฏิบัติการในการวิจารณ์สัญญา ซึ่งผลการดำเนินกิจกรรมเหล่านี้นับได้ว่าประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ในแง่ของการสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของการวิจารณ์ ทั้งต่อผู้เข้าร่วมกิจกรรมและต่อวงการทัศนศิลป์โดยภาพรวม รวมทั้งผลสำเร็จที่เกิดจากการสร้างกลุ่มเครือข่ายและสร้างสำนักคุณค่าแห่งการวิจารณ์ อย่างไรก็ตาม การสร้างผลกระทบในระยะยาวต่อเครือข่ายเหล่านี้ให้สามารถรวมกลุ่มเพื่อเคลื่อนไหวจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องนั้น จำเป็นต้องใช้ระยะเวลาที่มากกว่านี้ โครงการฯไม่อาจทำหน้าที่เป็นสถาบันพัฒนาการวิจารณ์ได้ในระยะเวลาอันสั้น

การจัดกิจกรรมสัมมนา/เสวนาเหล่านี้ถึงแม้จะประสบปัญหาบ้างตามที่กล่าวมาข้างต้น แต่ก็ได้ค้นพบนัยสำคัญทางการวิจัยที่ช่วยต่อยอดผลการวิจัยของโครงการภาคแรก และในบางประเด็นถือได้ว่าเป็นการค้นพบ “หลักการ” ด้วย ดังนี้

5.1.1 *ชนบทของมุษปาฐะ-ลายลักษณ์* ผลการวิจัยโครงการภาคแรกชี้ว่า วัฒนธรรมการวิจารณ์ดั้งเดิมของไทยนั้นอยู่ในชนบทมุษปาฐะ เป็นการพูดคุยกันในกลุ่มประชาคมศิลปะและชนบทยังคงความแข็งแกร่งอยู่ถึงยุคปัจจุบัน³ กิจกรรมการเสวนาโดยเฉพาะการเสวนานิทรรศการทัศนศิลป์ที่โครงการจัดขึ้นจึงถือได้ว่าเป็นรูปแบบของการจัด “ประสบการณ์” ทางวิจารณ์ในชนบทมุษปาฐะให้เกิดขึ้นโดยตรง และเป็นกิจกรรมต่อยอดจากผลการวิจัยของโครงการภาคแรกด้วย ผู้วิจัยพบว่ากิจกรรมการเหล่านี้ทำให้ผู้เข้าร่วมหลายคนได้รับประสบการณ์แปลกใหม่โดยเฉพาะในกลุ่มนักศึกษาที่มีโอกาสได้แสดงความคิดเห็นต่องานทัศนศิลป์ที่แตกต่างจากการเรียนในชั้นเรียน การเสวนาเหล่านี้มีลักษณะที่ไม่เป็นทางการที่กระตุ้นให้นักศึกษาแสดงความคิดเห็นได้โดยไม่เกิดความรู้สึกเกรงใจ อาทิ การจัดเสวนาภายในห้องนิทรรศการหรือในร้านอาหาร ถึงแม้จะยังไม่ชัดเจนว่า กิจกรรมเหล่านี้ สามารถสร้างให้เกิดการวิจารณ์ในระบบลายลักษณ์ได้ในขั้นต่อไป แต่การส่งเสริมให้เกิดความมั่นใจในการแสดงความคิดเห็นดังกล่าวอาจจะสามารถพัฒนาไปสู่การวิจารณ์ลายลักษณ์ได้ในที่สุด ผู้ร่วมเสวนาที่เป็น“ขาประจำ” ของสาขาทัศนศิลป์บางคนสามารถพัฒนาสู่การวิจารณ์ลายลักษณ์ได้ โดยมีผลงานวิจารณ์ส่วนหนึ่งได้รับพิจารณาตีพิมพ์ในนิตยสารด้วย

5.1.2 *ความรู้ทางประวัติศาสตร์ศิลป์เป็นข้อมูลพื้นฐานสำคัญของนักวิจารณ์* จากกิจกรรมเสวนานิทรรศการ ผู้วิจัยพบว่า ความรู้พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ศิลป์มีความสำคัญยิ่งสำหรับนักวิจารณ์ทัศนศิลป์โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ศิลปะไทยร่วมสมัย ผู้วิจัยได้สังเกตจากการเข้าร่วมเสวนาของนักศึกษาทัศนศิลป์ในสายปฏิบัติหลายครั้งพบว่า นักศึกษามักจะไม่สามารถเทียบเคียงประสบการณ์การชมงานทัศนศิลป์กับประวัติศาสตร์ศิลปะของไทยได้ แต่มักอ้างถึงประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก ซึ่งในที่นี้อาจกล่าวได้ว่า การจะสร้าง“ทฤษฎีจากแผ่นดินแม่”⁴ ให้เกิดขึ้นในสังคมไทยเองนั้น อาจจะทำให้เกิดขึ้นได้ยาก ยกตัวอย่างในการ

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

⁴ หมายถึงแนวคิดว่าด้วยการสังสมประสบการณ์ส่วนตัวหรือประสบการณ์ใกล้ชิดมาสังเคราะห์เป็นทฤษฎีหรือข้อสรุปรวมสำหรับอธิบายประสบการณ์ที่เกิดขึ้นต่างกรรมต่างวาระกันได้อย่างมีเหตุผล โดยเฉพาะประสบการณ์ที่เกิดขึ้นใกล้ชิด เช่นกรณีงานจิตรกรรมของ ยู้รี เกนสาคู (ดู : เจตนา นาควัชระ “แนวทางการสร้างทฤษฎีศิลปะจากแผ่นดินแม่” ใน ศิลป์ส่องทาง กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คมบาง. 2546, หน้า101)

เสวนานิทรรศการจิตรกรรมของยูรี เกนสาคู ที่ผลงานมีรูปแบบเหนือจริงและมีความโดดเด่นทางวัสดุ นักศึกษาบางคนได้นำไปเปรียบเทียบกับงานของบิกัส โซ ซึ่งค่อนข้างไกลจากบริบทของสังคมไทย และวิธีการเปรียบเทียบดังกล่าวก็ค่อนข้างตายตัวและเป็นแบบสำเร็จรูป หรือในการเสวนานิทรรศการประติมากรรมของพศุทธิ์ วรรณรัตน์สูตร ผู้ร่วมเสวนาหลายคนไม่มั่นใจที่จะวิจารณ์และประเมินค่าผลงานที่ศิลปินใช้ใบหน้าของตนเองเป็นแม่แบบสร้างประติมากรรมชื่อ “Artist's Portrait” ทั้งนี้เพราะไม่มีฐานความรู้ทางประวัติศาสตร์ศิลป์

เป็นที่สังเกตว่า อาจจะเพื่อเลี่ยงประเด็นทางประวัติศาสตร์ศิลป์และบริบทอื่นๆที่เกี่ยวข้องกัน ทำให้นักวิจารณ์หลายคนที่มาจากสายผู้ปฏิบัติงานทัศนศิลป์หันไปวิจารณ์เรื่องกลวิธีทางศิลปะแทน อาทิเรื่อง องค์ประกอบทางทัศนศิลป์ ทศนียวิทยา การใช้สี วัสดุในการสร้างผลงานหรือแม้กระทั่งวิธีการสร้างพื้นผิวในงานจิตรกรรม เช่นการกล่าวถึงผลงานจิตรกรรมของยูรีว่าใช้วิธีการสร้างพื้นผิวให้สูงขึ้นมาจากพื้นระนาบจนคล้ายประติมากรรมนูนต่ำ ประเด็นเหล่านี้น่าจะเป็นที่รับรู้เฉพาะในกลุ่มผู้สร้างและยากที่จะทำให้นักทัศนศิลป์เข้าถึงมหาชนซึ่งไม่ได้สนใจเรื่องกลวิธีทางศิลปะมากนัก

ปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าว ผู้วิจัยคิดว่ามาจากความอ่อนด้อยของวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะร่วมสมัยไทย อีกทั้งวิชานี้ก็ไม่ได้ได้รับความสนใจมากนักในการเรียนการสอนทัศนศิลป์ในระดับมหาวิทยาลัย แม้กระทั่งในกลุ่มชาวต่างประเทศที่เคยร่วมเสวนาข้ามวัฒนธรรมกับโครงการฯก็เคยชี้ให้เห็นถึงปัญหาเหล่านี้ไว้เช่นกัน เช่นในการเสวนาข้ามวัฒนธรรมเปรียบเทียบนิทรรศการชื่อ “Different Wall, Different Way, Different Work” ของศิลปินไทยกับนิทรรศการของศิลปินชาวออสเตรเลีย ชื่อ “Photographica Australia” ชาวต่างประเทศดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะตะวันตกที่ครอบงำวงการศิลปะร่วมสมัยของไทย ซึ่งในระยะยาวอาจส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์ทางศิลปะของสังคมไทยด้วย

ประเด็นที่ยกตัวอย่างมาทั้งหมดตอกย้ำถึงความจำเป็นของวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ไทยร่วมสมัยสำหรับนักวิจารณ์ ความจำเป็นที่จะต้องมีการประวัติศาสตร์ศิลป์ไทยร่วมสมัย รวมทั้งสถาบันการศึกษาต้องให้ความสำคัญต่อการเรียนการสอนวิชานี้ด้วย

- 5.1.3 **หน้าที่และขอบข่ายของนักวิจารณ์ทัศนศิลป์** ประเด็นนี้เป็นที่ถกเถียงกันหลายครั้งในกิจกรรมการเสวนาสาขาทันตศิลป์ มีการตั้งคำถามว่า ขอบข่ายของนักวิจารณ์ทัศนศิลป์ควรจะอยู่ตรงไหน นักวิจารณ์ควรประเมินค่างานทัศนศิลป์หรือไม่และหากต้องประเมินค่า ควรใช้เกณฑ์ใดในการประเมิน เช่นกรณีของ

ความแตกต่างทางความคิดของ “คนใน” และ “คนนอก” วงการทัศนศิลป์ ในกิจกรรมการเสวนานิทรรศการของศิลปินคนหนึ่งและผู้ร่วมเสวนาในกลุ่ม “คนใน” แสดงความเห็นเห็นว่า ผลงานยังอยู่ในระดับของผู้รักสมัครเล่นเท่านั้น แต่ทว่ากลุ่ม “คนนอก” วงการทัศนศิลป์เสนอว่า ไม่ควรใช้บรรทัดฐานทางทัศนศิลป์ในการประเมินค่าเนื่องจากผลงานเหล่านั้นเน้นการแสดงออกทางอารมณ์ของตัวศิลปิน มากกว่าเรื่องหลักการทางศิลปะ การวิจารณ์จึงควรกล่าวถึงประเด็นเรื่อง “การแสดงออก” (expression) ของศิลปินผ่านงานศิลปะมากกว่า อย่างไรก็ตาม ในท้ายที่สุดมีผู้เสนอว่า การประเมินค่านั้นไม่ได้เป็นการทำลายศิลปิน แต่เป็นความพยายามใช้ความเห็นที่เป็นเหตุเป็นผลไปประเมินค่างานศิลปะ ซึ่งในขั้นต่อไปก็อาจจะก่อให้เกิดพัฒนาการทางการวิจารณ์และกลายเป็นทฤษฎีการวิจารณ์ขึ้นมาได้ และในความเป็นจริงก็น่าจะสร้างผลกระทบในแง่บวกต่อผู้สร้างมากกว่าแง่ลบ ทำให้รู้ข้อดีและข้อด้อยของตนเองด้วย ดังนั้น การประเมินค่าจึงเป็นสิ่งที่สมควรทำและจำเป็นสำหรับนักวิจารณ์

นอกจากนี้ ความเห็นต่างๆ จากกิจกรรมการเสวนาสาขาศิลป์แต่ละครั้งยังมีนัยน่าสนใจและถือได้ว่าเป็นข้อสรุปเรื่องหน้าที่และขอบข่ายของนักวิจารณ์ที่สำคัญ ได้แก่

- 5.1.3.1 การวิจารณ์กระบวนการจัดนิทรรศการ ได้แก่การวิจารณ์เรื่องการจัดวางผลงาน ความเหมาะสมระหว่างพื้นที่และตัวผลงาน ความสัมพันธ์กับชุมชน การประชาสัมพันธ์หรือบทบาทของภัณฑารักษ์ ฯลฯ เช่นในกรณีนิทรรศการชื่อ “รู้เท่าทัน ปัจจุบันขณะ” ของ พัดยศ พุทธเจริญ ที่จัดวางประติมากรรมเติมพื้นที่ห้องนิทรรศการและปรับแต่งพื้นที่ทั้งหมดให้มีความสัมพันธ์กัน นักวิจารณ์หลายคนแสดงความเห็นว่า กระบวนการจัดวางชิ้นงานประติมากรรมเหล่านั้นยังไม่สามารถรับใช้แนวความคิดของศิลปินที่ต้องการนำเสนอปรัชญาทางพุทธศาสนาได้อย่างเต็มที่ หรือในกรณีนิทรรศการกลุ่มระหว่างศิลปินไทยและต่างประเทศที่จัดแสดงผลงานศิลปะภายในอาคารเก่าหลายจุดในนิทรรศการชื่อ “ที่นี่+ตอนนี้” บริเวณถนนไมตรีจิตต์ หลายคนได้แสดงความเห็นเรื่องข้อด้อยของกระบวนการจัดความสัมพันธ์ระหว่าง “พื้นที่” ทางศิลปะกับวิถีชีวิตของชาวชุมชนที่อาศัยในบริเวณนั้น หรือกรณีนิทรรศการชื่อ “ตายก่อนดับ : การกลับมาของมณฑิร บุญมา” ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอศิลป์ถนนเจ้าฟ้า ที่มีการเสนอความเห็นเรื่องข้อด้อยของระบบการจัดหมวดหมู่ผลงาน ที่ยังไม่มี ความหลากหลายเท่าที่ควร

- 5.1.3.2 การนำเสนอแนวคิด ประเด็นนี้มุ่งไปสู่เรื่องแนวคิดหรือมโนทัศน์หลัก (concept) ของศิลปินที่นำเสนอผ่านมาทางตัวผลงาน นักวิจารณ์ส่วนใหญ่

มักจะเรียกร้องความเฉียบคมทางความคิด โดยเฉพาะในกลุ่มผลงานทัศนศิลป์ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอแนวคิดเป็นหลัก อาทิ กรณีการเปรียบเทียบระหว่างอุดมคติในงานพุทธศิลป์สมัยโบราณกับงานพุทธศิลป์ร่วม สมัยในงานของพดุง พุทธเจริญ ว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร และความร่วมสมัยนั้นดีหรือไม่ดีเพียงใด หรือกรณีผลงานนิทรรศการชื่อ “อัตลักษณ์ปะทะโลกาภิวัตน์” ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอศิลป์สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ ที่มีการตั้งประเด็นเรื่อง บทบาทของศิลปะในการทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่ประชาชนว่าเป็นหน้าที่ของศิลปะหรือไม่ รวมทั้งวิธีการประเมินค่าผลงานในนิทรรศการครั้งนั้นที่นำไปสู่ประเด็นการวิเคราะห์ทางสังคมและการเมืองในระดับนานาชาติในที่สุด

5.1.3.3 การตีความ ในที่นี้หมายถึงการให้ความหมายต่อผลงานศิลปะโดยอาศัยประสบการณ์ส่วนตัวของนักวิจารณ์ในการให้ความหมาย ซึ่งการตีความนี้นับได้ว่า เป็นขั้นตอนสำคัญที่สามารถแสดงศักยภาพและความเฉียบคมทางความคิดของนักวิจารณ์ได้ด้วย อนึ่ง จากประสบการณ์ที่ได้จากการจัดกิจกรรมการเสวนาสาขาทันตศิลป์ ผู้วิจัยพบว่า ผู้ร่วมเสวนามีวิธีการตีความงานทัศนศิลป์ที่แตกต่างกันออกไป จากปัจจัยต่อไปนี้

การตีความขึ้นอยู่กับประสบการณ์ ในประเด็นนี้ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างการเสวนานิทรรศการชื่อ “กริด” ของศิลปินชื่อ กัญญา เจริญศุภกุล ซึ่งเป็นจิตรกรรมนามธรรมที่ผู้ร่วมเสวนาบางคนตั้งคำถามว่า จำเป็นหรือไม่ที่นักวิจารณ์ต้องตีความหมายผลงานจิตรกรรมที่ไม่สามารถมองออกว่าเป็นภาพอะไร? หรือควรวิเคราะห์จากองค์ประกอบทางทัศนศิลป์เท่านั้นท้ายสุดแล้ว ผู้วิจัยพบว่าประเด็นนี้ไม่มีคำตอบตายตัว ประสบการณ์ของนักวิจารณ์เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักวิจารณ์บางคนสามารถตีความได้อย่างเป็นเหตุเป็นผลและน่าสนใจ ถึงแม้ว่าในเบื้องต้นจะเริ่มวิเคราะห์จากองค์ประกอบทางทัศนศิลป์เหมือนคนอื่นก็ตาม

ข้อมูลพื้นฐานของงานที่จะวิจารณ์ ผู้วิจัยพบว่า นักวิจารณ์ที่มีประสบการณ์น้อย จำเป็นที่จะต้องรู้ข้อมูลพื้นฐานของผลงานทัศนศิลป์ที่จะวิจารณ์รวมทั้งข้อมูลของศิลปินผู้สร้างด้วย กรณีนี้เป็นที่ถกเถียงกันในการเสวนานิทรรศการครั้งหนึ่งว่า นักวิจารณ์จำเป็นต้องสอบถามถึงแนวคิดในการสร้างผลงานของศิลปินด้วยหรือไม่ สำหรับนำข้อมูลเหล่านั้นมาประกอบการวิจารณ์ ซึ่งบางคนเห็นว่าเป็นสมควร เพราะอาจจะทำให้วิธีการตีความผลงานทัศนศิลป์เหล่านั้นเหลือความหมายเพียงหนึ่งเดียวตามที่ศิลปินบอก ทว่าบางคนกลับเห็นว่าสมควรและชี้ทางออกว่า ขึ้นอยู่กับวิจารณญาณของนักวิจารณ์เองว่าจะนำไปใช้หรือไม่ เช่นกรณีการจัด

สัมมนาการวิจารณ์สัญจร ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ซึ่งผู้วิจัยได้นำผลงานจิตรกรรมจำนวน 3 ชิ้นและวิดีโออาร์ตอีก 1 ชิ้นของศิลปินที่ไม่เป็นที่รู้จักนัก ไปเป็นตัวอย่างการสัมมนาการวิจารณ์โดยไม่บอกที่มาที่ไปของผลงานหรือข้อมูลเกี่ยวกับศิลปินผู้สร้าง ทำให้ผู้ร่วมสัมมนาหลายคน โดยเฉพาะในกลุ่มนักศึกษาไม่มีความมั่นใจในการแสดงความคิดเห็น ผู้วิจัยจึงได้เสนอแนวทางการวิจารณ์โดยใช้จุดยืนของผู้ชมและไม่ต้องคำนึงถึงตัวผู้สร้าง กรณีนี้กลับทำให้ผู้สัมมนาโดยเฉพาะในกลุ่มนักศึกษาขาดความมั่นใจในการแสดงความคิดเห็น ดังนั้น การเลือกใช้ข้อมูลพื้นฐานของงานทัศนศิลป์ในบางกรณีจึงเป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะผู้ที่ไม่มีประสบการณ์หรือนักวิจารณ์หน้าใหม่

นอกจากนี้ ผู้วิจัยคิดว่า หลักเกณฑ์สำคัญของการใช้ข้อมูลพื้นฐานนั้นจะต้องคำนึงด้วยว่า การรู้หรือไม่รู้ข้อมูลพื้นฐานนั้น ส่งผลต่อการประเมินค่างานชิ้นนั้นๆหรือไม่ หรือในบางกรณี ข้อมูลพื้นฐานก็เป็น “ดาบสองคม” ที่อาจส่งผลในทางลบต่อการประเมินค่าด้วย เช่นในการเสนาผลงานของจาง แซ่ต้ง ที่ทายาทของจาง ได้ให้ข้อมูลว่าที่จาง แซ่ต้ง ใช้วัสดุราคาถูกในการสร้างงานศิลปะเพราะไม่มีเงิน ซึ่งการรู้ข้อมูลดังกล่าวอาจทำให้การวิเคราะห์ผลงานเชิงสุนทรียศาสตร์ถูกละเลยไปได้

5.1.3.4 การประเมินค่า การประเมินค่านั้นเป็นขั้นตอนที่ยากที่สุดของการวิจารณ์ เป็นที่สังเกตว่า ความสามารถในการประเมินค่าของนักวิจารณ์นั้นขึ้นอยู่กับ การสั่งสมประสบการณ์และความรู้ที่กว้างขวางเพื่อนักวิจารณ์จะสามารถดึงความรู้เหล่านั้นมาสนับสนุนความคิดของตนเองได้ อาทิ ประเด็นทางประวัติศาสตร์ สังคม การเมือง หรือศิลปะแขนงอื่นๆ กิจกรรมการเสนาหลายครั้งของสาขาทัศนศิลป์สามารถยืนยันได้ว่า ผู้ที่มีประสบการณ์สูงและมีความรู้หลากหลายนั้น สามารถวิจารณ์และประเมินค่าผลงานทัศนศิลป์ได้อย่างเฉียบคมและน่าสนใจ

5.1.4 ศิลปะส่องทางให้แก่กันและการวิจารณ์ส่องทางให้แก่กัน ประเด็นนี้ช่วยยืนยันผลการวิจัยของโครงการภาคแรกเรื่อง “ศิลปะส่องทางให้แก่กัน” ด้วย ดังที่ได้กล่าวว่า ศิลปะอาจส่องทางให้แก่กันใน 3 รูปแบบ นั่นก็คือ ระหว่างศิลปินผู้ปฏิบัติศิลปะหลากหลายสาขากับตนเอง ระหว่างนักวิจารณ์/นักวิชาการด้านศิลปะหลากหลายสาขา และระหว่างนักปฏิบัติกับนักวิจารณ์/นักวิชาการ⁵ กิจกรรมสาขาศนศิลป์ที่สามารถยืนยันประเด็นนี้ได้ค่อนข้างชัดเจน ได้แก่ การจัดกิจกรรมการวิจารณ์ร่วมกันระหว่างสาขาวรรณศิลป์และสาขาทัศนศิลป์ จำนวน

⁵ อ้างแล้ว, หน้า 65.

2 ครั้งคือการเสนาเรื่อง “ความประสานสัมพันธ์ระหว่างวรรณศิลป์และทัศนศิลป์ในงานของจาง แซ่ตั้ง” และการเสนาเรื่อง “วรรณศิลป์เรื่องเล่าในงานทัศนศิลป์” ทั้งนี้การจัดกิจกรรมทั้งสองครั้งถึงจะมีเนื้อหาที่ค่อนข้างแตกต่างกัน คือ ในการเสนาผลงานของจาง แซ่ตั้ง นั้น เนื่องจากศิลปินมีลักษณะพิเศษที่มีความสามารถทั้งวรรณศิลป์และทัศนศิลป์ โครงการฯจึงได้เชิญวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญทั้งสองด้านมาเสนาาร่วมกัน ประเด็นการเสนาจึงเป็นการหา ลักษณะร่วมของศิลปะทั้งสองแขนงของจาง แซ่ตั้ง อาทิการแสดงความคิดเห็นเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่าง “ภาพ” และ “คำ” ในงานของจางจากคนทั้งสองสาขา ที่นำมาสู่ข้อสรุปที่ว่า การวิจารณ์ของผู้ที่อยู่ในวงการทัศนศิลป์ช่วยสร้างความเข้าใจต่องานวรรณศิลป์ของจางด้วย ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมได้แก่ การใช้วัสดุ ศิลปะที่เรียบง่ายในงานจิตรกรรมของจางเปรียบได้กับการใช้ “คำ” ในกวีนิพนธ์ที่น้อยแต่สื่อความหมายมาก(น้อยได้มาก) นอกจากนี้ยังได้รับการยืนยันว่างานศิลปะของจางนั้น ยังส่องทางไปถึงประเด็นทางชีวิตและสังคมอีกด้วย

การเสนาเรื่อง “วรรณศิลป์เรื่องเล่าในงานทัศนศิลป์” เป็นการเสนาต่างรูปแบบกัน โดยศิลปินทางทัศนศิลป์มาอธิบายเกี่ยวกับกระบวนการสร้างงานของตนเองที่คล้ายกับกระบวนการทางวรรณศิลป์ ถึงแม้ศิลปินจำนวน 3 คนที่มาร่วมเสนาครั้งนี้จะไม่มีความสามารถผนวกกันทั้งวรรณศิลป์และทัศนศิลป์ เช่นเดียวกับจาง แซ่ตั้ง ก็ตาม แต่การเสนาครั้งนี้ก็ช่วยยืนยันความเชื่อที่ว่าวรรณศิลป์สามารถจุดประกายการสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ได้ เช่นกรณีการสร้างเครื่องประดับของนักออกแบบเครื่องประดับชื่อ อรพนิต เจียรกุลที่ได้รับแรงบันดาลใจจากการอ่านวรรณกรรมเรื่อง “A Midsummer Night's Dream” ของวิลเลียม เชกสเปียร์ และนำเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในวรรณกรรมบางช่วงมาตีความสร้างเป็นเครื่องประดับ เช่น เครื่องประดับสำหรับสวมใส่ที่ฝ่ามือซึ่งดัดแปลงมาจากรูปเล่มหนังสือและมีสัญลักษณ์ที่เป็นตัวแทนของตัวละครกลุ่มแฟรี่(fairies)ในวรรณกรรมเรื่องนี้ สัญลักษณ์ดังกล่าวเกิดจากการตีความวรรณกรรมให้ปรากฏเป็นรูปธรรม หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นการทำไหมโนภาพที่เกิดจากการตีความของผู้อ่านกลายเป็นรูปธรรมในที่สุด เช่นเดียวกับกรณีการสร้างผลงานประติมากรรมศรีปราชญ์ของประติมากร ชื่อ พงษ์พันธ์ จันทนัมภูฐะ ที่ได้รวบรวมข้อมูลทางวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต่างๆเกี่ยวกับศรีปราชญ์ จากนั้นประมวลมาเป็นข้อสรุปทางมโนภาพก่อนจะสร้างออกมาเป็นงานประติมากรรมอันเป็นงานรูปธรรมในที่สุด ไม่ว่าศรีปราชญ์จะมีตัวตนทางประวัติศาสตร์จริงหรือไม่ก็ตาม

5.1.5 แนวคิดเชิงทฤษฎีเรื่อง “มรณกรรมของผู้แต่ง” แนวคิดเรื่องมรณกรรมของผู้แต่งเป็นของนักคิดฝรั่งเศส โรแลนด์ บาร์ธส์ (Roland Barthes) ประเด็นหลักของ

แนวคิดนี้อยู่ที่การคืนเสรีภาพให้แก่ผู้อ่านและลดความสำคัญของผู้สร้าง ประเด็นเรื่องมรดกกรรมของผู้แตงนี้ถึงแม้จะเป็นแนวคิดทางวรรณกรรม แต่ก็ได้รับการกล่าวถึงหลายครั้งในการเสนอความเห็นเกี่ยวกับการวิจารณ์ทัศนศิลป์ เช่นในกรณีการแสดงความเห็นของผู้ร่วมเสนาเรื่องบทบาทของภัณฑารักษ์ในฐานะของ “ผู้ตีความ” และ “ผู้สร้างใหม่” ในการเสนาเรื่อง “ตายก่อนดับ การกลับมาของมณเฑียร บุญมา”⁶ ผู้ร่วมเสนาครั้งนั้นได้ตั้งข้อสังเกตเรื่องความเหมาะสมในการสร้างผลงานของมณเฑียรบางชิ้นขึ้นใหม่โดยภัณฑารักษ์⁷ ซึ่งในกรอบของการวิจารณ์ทัศนศิลป์ หากใช้แนวคิดเรื่องมรดกกรรมของผู้แตงมาอธิบายต่อความเหมาะสมในกรณีนี้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นการคืนเสรีภาพในการตีความให้แก่ภัณฑารักษ์ ในที่นี้แท้จริงแล้วภัณฑารักษ์ก็ยังคงตีความโดยรักษา “แก่น” สำคัญในงานของมณเฑียรไว้เช่นเดิม การคืนเสรีภาพให้แก่ภัณฑารักษ์ ดังกล่าวอาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า เป็น “เสรีภาพในการทำให้งานศิลปะมีชีวิต”

- 5.1.6 มิตินานาชาติ ประเด็นเรื่องมิตินานาชาติได้รับการยืนยันจากผลการวิจัยโครงการภาคแรกที่ว่า ความคิดเชิงวิจารณ์ไม่มีพรมแดนทางเชื้อชาติ ในโครงการภาคที่ 2 สาขาทัศนศิลป์จึงจัดกิจกรรมลักษณะข้ามวัฒนธรรมหลายครั้งเพื่อเปรียบเทียบการวิจารณ์ระหว่างวัฒนธรรมตะวันตกและตะวันออก ได้แก่ การเข้าร่วมเสนาทางสถาปัตยกรรมกับคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ของหัวหน้าโครงการชื่อ “Perception of Space in Western and Siamese Architecture” การเสนาเปรียบเทียบนิทรรศการกลุ่มของศิลปินไทยชื่อ “Different Wall, Different Way, Different Work” กับนิทรรศการกลุ่มของศิลปินออสเตรเลียชื่อ “Photographica Australian” และการเสนา นิทรรศการชื่อ อัตลักษณ์ปะทะโลกาภิวัตน์ (Identities versus Globalization) ทั้งนี้ กล่าวโดยเฉพาะการจัดเสนาทั้ง 2 ครั้งหลังนั้นเป็น

⁶ มณเฑียร บุญมา ถึงแก่กรรมด้วยโรคมะเร็งในปี พ.ศ. 2543

⁷ นิทรรศการชื่อ “ตายก่อนดับ การกลับมาของมณเฑียร บุญมา” จัดขึ้นระหว่างวันที่ 17 กุมภาพันธ์ – 20 เมษายน 2548 ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอศิลป์ ถนนเจ้าฟ้า โดยสำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย กระทรวงวัฒนธรรม มีภัณฑารักษ์นิทรรศการครั้งนี้ถึง 5 คน ได้แก่ จักรพันธ์ วิลาลีนกุล ไพศาล ธีรพงษ์วิษณุพร อภิสิทธิ์ หนองบัว ธวัชชัย พันธุ์สวัสดิ์ และอุทิศ อติมานะ ผลงานมณเฑียรที่นำมาจัดแสดงครั้งนี้ส่วนใหญ่เป็นผลงานประเภทศิลปะจัดวาง (installation art) ซึ่งศิลปะประเภtnี้นุ่งเน้นด้านการจัดการเพื่อให้เกิดความเหมาะสมระหว่างพื้นที่กับตัวผลงานศิลปะ ดังนั้น การนำผลงานของมณเฑียรซึ่งล่วงลับไปแล้วมาจัดแสดงใหม่ครั้งนี้ จึงถือเป็นการตีความใหม่โดยภัณฑารักษ์ โดยเฉพาะรูปแบบของการจัดวางชิ้นงาน หรือการประกอบผลงานบางชิ้นขึ้นมาใหม่จากการตีความมโนทัศน์หลักของมณเฑียร บุญมา

กิจกรรมที่โครงการฯเชิญวิทยากรทั้งไทยและต่างประเทศมาแสดงความเห็นต่อนิทรรศการทั้งสองจากมุมมองของตนเอง ซึ่งผลของการจัดกิจกรรมทั้งสองครั้งพบว่า มีประเด็นน่าสนใจ ต่อไปนี้

5.1.6.1 มุมมองของ “คนนอก” ช่วยชี้ให้เห็น “ตัวเอง” ชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยคิดว่าการเสวนาข้ามวัฒนธรรมสาขาทัศนศิลป์ทำให้ “คนใน” โดยเฉพาะนักวิจารณ์ไทยมองเห็นข้อดีอยู่ในวงการของตนเองชัดเจนขึ้น วิทยากรชาวต่างประเทศที่มีประสบการณ์สูงและรู้จักวงการทัศนศิลป์ในประเทศไทยในเชิงลึก สามารถใช้มุมมองของการเป็น “คนนอก” ชี้ข้อดีของวงการทัศนศิลป์ไทยพร้อมทั้งเสนอแนะวิธีการแก้ไขด้วย เช่นในการเสนาเปรียบเทียบนิทรรศการศิลปินกลุ่มของไทยและตะวันตกในนิทรรศการ Different Wall, Different Way, Different Work กับ Photographica ที่วิทยาการต่างประเทศชี้ให้เห็นอิทธิพลของศิลปะตะวันตกที่ครอบงำทัศนศิลป์ไทย

5.1.6.2 อัตลักษณ์ในงานทัศนศิลป์ ประเด็นเรื่องอัตลักษณ์หรือเอกลักษณ์ของชาติถูกกล่าวถึงในหลายวงการในช่วงหลายปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะในแง่ศิลปวัฒนธรรม⁸ แม้กระทั่งวงการทัศนศิลป์ก็ได้รับการเรียกร้องจากนักวิจารณ์ว่าเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น (ดังเช่นกรณีที่ถูกกล่าวถึงในข้อ 5.1.6.1) ในงานเสวนานิทรรศการชื่อ “อัตลักษณ์ปะทะโลกาภิวัตน์” (Identities Versus Globalization) นักวิจารณ์ได้ชี้ให้เห็นว่า ประเด็นเรื่องการสร้างอัตลักษณ์ของศิลปินในภูมิภาคเอเชียนั้นไม่ได้น้อยกว่าศิลปินตะวันตก และศิลปินเหล่านี้ก็มีจิตสำนึกทางสังคมและการเมืองในระดับนานาชาติ

ผู้วิจัยพบว่า ประเด็นเรื่องการสร้างอัตลักษณ์ของศิลปินทัศนศิลป์เป็นปัจจัยสำคัญ อันจะสามารถทำให้ชื่อเสียงและการยอมรับนับถือต่อตัวศิลปินขยายไปสู่ระดับนานาชาติได้ เช่นในกรณีของมณฑิเตอร์ บุญมาที่มีความชัดเจนว่า การไปเรียนรู้และรับอิทธิพลของตะวันตกภายหลังจากจบการศึกษาระดับปริญญาตรีที่เมืองไทยแล้ว สามารถเอื้อให้มณฑิเตอร์มองย้อนกลับเข้ามาเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอง จนในที่สุดได้แสดงออกมาในรูปงานศิลปะที่มีเอกลักษณ์ทั้งต่อตนเองและต่อความเป็นไทยภายใต้กลวิธีที่คุ้นเคยในโลกศิลปะตะวันตก

5.1.6.3 คุณค่าทางศิลปะและความถูกต้องทางการเมืองอาจไม่สามารถไปด้วยกันได้ ประเด็นนี้เป็นประเด็นย่อยจากการสัมมนาในนิทรรศการ “อัตลักษณ์ปะทะ

⁸ เช่นกรณีที่เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมประจำชาติได้รับการส่งเสริมให้กลายเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวหรือผลิตภัณฑ์ 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์

โลกาภิวัตน์” ซึ่งในการเสวนาครั้งนั้น ภัณฑารักษ์ผู้คัดเลือกศิลปินให้เข้าร่วมแสดงผลงานได้กล่าวถึงเกณฑ์การคัดเลือกศิลปินที่ร่วมแสดงผลงานและอธิบายว่า ผลงานที่มีจุดเด่นในทางการเมืองนั้นอาจมีข้อด้อยทางคุณค่าทางศิลปะ ซึ่งจะไม่ได้รับพิจารณาคัดเลือก(ซึ่งผลงานบางส่วนก็มีความโดดเด่นทั้งสองด้านแต่อาจมีจำนวนน้อย) ซึ่งประเด็นนี้นับได้ว่าเป็นประโยชน์ต่อนักวิจารณ์ด้วย

- 5.1.7 *บทบาทของภัณฑารักษ์* บทบาทของภัณฑารักษ์ต่อวงการทัศนศิลป์ในประเทศไทยถึงแม้จะไม่ชัดเจนและมีบทบาทเท่าภัณฑารักษ์ต่างประเทศก็ตาม(ดังเช่นบทบาทภัณฑารักษ์ของนิทรรศการ “อัตลักษณ์ปะทะโลกาภิวัตน์”⁹) แต่ในการเสวนาของสาขาทัศนศิลป์ 2 ครั้งมีการกล่าวถึงบทบาทของภัณฑารักษ์ไว้อย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่และงานศิลปะว่าเหมาะสมเพียงใดในการเสวนานิทรรศการชื่อ“ที่นี่+ตอนนั้น” บริเวณถนนไมตรีจิตต์ นักวิจารณ์ที่ร่วมเสวนานิทรรศการครั้งนั้นหลายคนแสดงความคิดเห็นว่า ภัณฑารักษ์ซึ่งเป็นชาวต่างประเทศอาจไม่ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ของพื้นที่สำหรับจัดนิทรรศการมาก่อนล่วงหน้า งานศิลปะจึงไม่สามารถสนองโจทย์เรื่องการ“นำศิลปะเข้าสู่ชุมชน”ได้อย่างเต็มที่แม้ว่าการใช้พื้นที่ของชุมชนเมืองในครั้งนั้นจะเป็นนวัตกรรมที่น่าสนใจก็ตาม

นอกจากนี้ ในการเสวนานิทรรศการเรื่อง “ตายก่อนดับ การกลับมาของมณฑิร บุญมา” มีการแสดงความคิดเห็นเรื่องบทบาทหน้าที่ของภัณฑารักษ์ว่าควรมีแค่ไหน กรณีการสร้างผลงานของมณฑิร(เสียชีวิตแล้ว)ขึ้นใหม่จากงานต้นแบบหรือภาพร่าง ซึ่งในฐานะนักวิจารณ์ประเด็นนี้นับได้ว่าเป็นประเด็นสำคัญที่จะต้องชี้ให้ผู้ชมรับรู้ โดยทำให้กลายเป็นประเด็นสาธารณะ ถึงแม้ว่านักวิจารณ์อาจจะไม่สามารถตัดสินได้ว่าสิ่งที่สร้างใหม่นั้นดีหรือไม่ดี แต่ข้อมูลที่ เป็นกิจสาธารณะย่อมเป็นประโยชน์ต่อผู้ชมงานสำหรับชื่นชมศิลปะรวมทั้งประเมินค่าด้วย

⁹ เจตนา นาควัชระ ได้กล่าวถึงประเด็นเรื่องการเติบโตใหญ่ของคนกลาง(ภัณฑารักษ์)ว่า ปัจจุบันบทบาทของบทบาทภัณฑารักษ์ในโลกตะวันตกและในระดับนานาชาตินั้นมีอิทธิพลต่อวงการทัศนศิลป์มาก ถึงขนาดที่ว่าสามารถกำหนดทิศทางการสร้างงานของศิลปินให้เป็นไปตามโจทย์ที่ตัวภัณฑารักษ์เป็นคนตั้งไว้ หรือสามารถคัดเลือกผลงานสำหรับนิทรรศการขนาดใหญ่ตามกรอบแนวคิดของตนเองได้ (ดู : เจตนา นาควัชระ. “เพราะรักจึงสมัครเข้ามาเล่น” ใน จุลสารโครงการวิจัย “การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย ภาค 2”. ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 เมษายน-มิถุนายน 2546) เช่นกรณีข้อ 5.1.6.3 ที่ภัณฑารักษ์นิทรรศการ “อัตลักษณ์ปะทะโลกาภิวัตน์” มีเกณฑ์การคัดเลือกผลงานของศิลปินสำหรับนิทรรศการครั้งนั้นว่า จะต้องมีความคุณค่าทางศิลปะมากกว่าความถูกต้องทางการเมือง โดยที่ผู้ประเมินคุณค่าเหล่านั้น ก็คือตัวภัณฑารักษ์นั่นเอง

5.1.8 ผลกระทบต่อผู้สร้าง เป็นที่น่าเสียดายว่า การสร้างผลกระทบต่อผู้สร้าง จากกิจกรรมที่สาขาทัศนศิลป์ได้ดำเนินการ โดยเฉพาะการเสวนาการวิจารณ์นิทรรศการทัศนศิลป์ยังไม่มี ความชัดเจนนัก กิจกรรมการเสวนาแต่ละครั้งโครงการไม่ได้เชิญศิลปินเข้าร่วมฯ และตัวศิลปินก็เสียดายเข้าร่วมเสวนาตามมารยาทด้วย ดังนั้นการสร้างผลกระทบต่อผู้สร้างด้วยกิจกรรมมุขปาฐะเหล่านี้คงไม่สามารถเกิดขึ้นได้ เพราะเป็นเพียงการพูดคุยในกลุ่ม

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยคิดว่า การวิจารณ์ในรูปวัฒนธรรมลายลักษณ์น่าจะส่งผลกระทบต่อศิลปินได้ เนื่องจากเป็นงานวิจารณ์ที่อยู่ภายใต้สื่อที่เผยแพร่กว้างขวางและคงอยู่ได้เป็นเวลานาน ถึงแม้ผลการวิจัยการรับ การวิจารณ์ จะบ่งชี้ว่ามีการรับงานวิจารณ์น้อยมากในกลุ่มศิลปินผู้สร้างก็ตาม ประเด็นนี้จึงน่าจะทำการศึกษาต่อว่า การวิจารณ์ลายลักษณ์ที่สามารถสร้างผลกระทบต่อศิลปินผู้สร้างได้นั้น น่าจะเป็นการวิจารณ์ในลักษณะไหน

5.1.9 สื่อ ประเด็นเรื่องบทบาทของสื่อเป็นปัญหาที่ใหญ่เกินตัวของโครงการวิจัย ผลการวิจัยในภาคแรกก็ได้ชี้ให้เห็นว่า กลไกที่สำคัญของวัฒนธรรมลายลักษณ์ก็คือ สื่อ โดยเฉพาะสื่อสิ่งพิมพ์ แต่สื่อก็ไม่ได้เอื้อให้วัฒนธรรมดังกล่าวขยายขอบเขตไปได้มากนัก โครงการภาค 2 ได้พบปัญหาในลักษณะเดียวกันคือ สื่อส่วนใหญ่ดำเนินอยู่ภายใต้ระบบทุนนิยมซึ่งคำนึงถึงตลาดและผลกำไรเป็นสำคัญ และการวิจารณ์สาขาทัศนศิลป์ก็จัดอยู่ในกลุ่มที่ไม่สร้างผลกำไรได้ อันเกิดจากสังคมไม่ใคร่ให้ความสนใจทั้งตัวผลงานและบทวิจารณ์ด้วย

ดังนั้น ผู้วิจัยคิดว่าบทบาทของภาครัฐอาจช่วยได้ในกรณีนี้ เพื่อสนับสนุนการสร้างสื่อทางเลือกขึ้นมาและตีพิมพ์งานวิจารณ์ที่มีคุณค่าโดยไม่หวังผลกำไรจากการจำหน่าย นอกจากนี้นักวิจารณ์ทัศนศิลป์อาจจะต้องพยายามปรับการวิจารณ์ทัศนศิลป์ให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจของมหาชนส่วนใหญ่ด้วย

5.2 กิจกรรมกลุ่มที่ 2 การเขียนบทวิจารณ์โดยผู้วิจัยและสนับสนุนเครือข่ายให้เขียนบทวิจารณ์

สาขาทัศนศิลป์โดยผู้วิจัยได้เขียนบทวิจารณ์และสนับสนุนเครือข่ายและผู้สนใจของโครงการฯ สร้างงานวิจารณ์เพื่อนำไปตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์และวารสาร โดยช่วงระยะเวลา 3 ปี มีบทวิจารณ์ทัศนศิลป์ตีพิมพ์เผยแพร่ในนามของโครงการฯ แล้วจำนวน 23 บทความ(รายงานถึงเดือน พฤษภาคม 2548) จากหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ “จุดประกาย” นิตยสารขวัญเรือนและจุลสารของโครงการฯ

การมีพื้นที่นำเสนอบทวิจารณ์ในนามของโครงการขนิณตยสารรายปักษ์และหนังสือพิมพ์รายวัน ทำให้วัตถุประสงค์การทำให้การวิจารณ์ทัศนศิลป์เป็นกิจสาธารณะ และพัฒนาความสามารถในการวิจารณ์แก่ผู้สนใจ ประสบผลสำเร็จได้อย่างเป็นรูปธรรม ถึงแม้จำนวนคนที่ส่งบทวิจารณ์มาให้พิจารณาจะมีจำนวนน้อย แต่บุคคลเหล่านี้ก็นับได้ว่ามีความมุ่งมั่นต่อกิจแห่งการวิจารณ์ซึ่งน่าจะสามารถพัฒนาเป็นนักวิจารณ์ที่มีคุณภาพต่อไปได้ในอนาคต เครือข่ายของโครงการที่เข้าร่วมเสวนาสาขาทันศิลป์บ่อยครั้ง สามารถพัฒนาการเขียนงานวิจารณ์ในระบบลายลักษณ์ได้ โดยมีบทวิจารณ์จำนวนหนึ่งได้รับการตีพิมพ์ในนิตยสารขวัญเรือน ซึ่งประเด็นนี้นับว่าเป็นความสำเร็จของระบบ “การจัดการความรู้”¹⁰ ของโครงการด้วย

นักวิจารณ์ที่ส่งบทวิจารณ์ให้โครงการพิจารณาในรอบ 3 ปี มีจำนวนทั้งสิ้น 5 คน ได้แก่ วันทนี ศิริพัฒนานันทกุล ธนาวิ โชติประดิษฐ์ สิทธิเดช โรหิตะสุขเด่นพงษ์ วงศาโรจน์ สุชาติ ทองสีมา(ผู้วิจัยการรับฯ) นอกจากนั้นเป็นบทวิจารณ์ของนักวิจัยสาขาทัศนศิลป์ คือ ทักษิณา พิพิษฐกุลและมนัส เหมาะสม ซึ่งบทวิจารณ์ทั้ง 21 บทเหล่านี้ มีรูปแบบการวิจารณ์ที่แตกต่างกันไปตามประสบการณ์และภูมิหลังของนักวิจารณ์แต่ละคน เป็นที่น่าสังเกตอย่างยิ่งว่า นักวิจารณ์เหล่านี้จัดได้ว่าเป็นกลุ่มคน “รุ่นใหม่” ในวงการทัศนศิลป์ บทวิจารณ์ที่ส่งให้โครงการพิจารณาส่วนใหญ่จึงเป็นการวิจารณ์นิทรรศการทัศนศิลป์ของศิลปินรุ่นใหม่แทบทั้งหมดเช่นกัน

ผู้วิจัยพบว่า รูปแบบการวิจารณ์และแสดงความเห็นต่อผลงานทัศนศิลป์ในบทวิจารณ์เหล่านี้มีประเด็นกว้างๆ ที่สำคัญอยู่ 4 ประเด็นด้วยกัน ดังจะได้อธิบายและยกตัวอย่างพอสังเขป ดังนี้

- 5.2.1 กลวิธีและวัสดุทางทัศนศิลป์ เป็นประเด็นที่นักวิจารณ์ส่วนใหญ่ใช้ในการอธิบายและประเมินค่าผลงานศิลปะที่ตนเห็น เป็นที่น่าสังเกตว่า สาเหตุที่นักวิจารณ์กลุ่มนี้เลือกที่จะอธิบายเรื่องกลวิธีและวัสดุทางศิลปะในบทวิจารณ์

¹⁰ ความหมายของ “การจัดการความรู้”เป็นข้อเสนอของ นพ.วิจารณ์ พานิช เกี่ยวกับการวิจัยสายมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้ มีหลักการที่สำคัญได้แก่ การจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแปรข้อมูล(data)สู่ข้อสนเทศ(information) สู่ความรู้(knowledge)สู่การปฏิบัติการ(action) ไปจนถึงสู่ระดับของปัญญา(wisdom) คุณค่าความดี และความงาม ซึ่ง นพ. วิจารณ์ได้แสดงความเห็นว่า วิธีวิจัยของโครงการฯ เป็นความรู้ที่เชื่อมโยงกับการปฏิบัติ ทั้งเชื่อมโยงกับกลุ่มผู้ปฏิบัติเช่น ศิลปิน หรือกลุ่มนักวิจารณ์(ดู : วิจารณ์ พานิช “การวิจารณ์กับการจัดการความรู้” ในจดหมายข่าว ถักทอสายใยแห่งความรู้ ก.ค.-ส.ค. 2547 : หน้า 3) ทั้งนี้ ในการสร้างประสบการณ์การวิจารณ์รูปมูขุปาฐะจากการเสวนาการวิจารณ์สาขาทัศนศิลป์ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการสร้างงานวิจารณ์ให้เป็นกิจสาธารณะและสนับสนุนการสร้างงานวิจารณ์ลายลักษณ์นั้น ได้ทำให้ “ขาประจำ” การเสวนาฯ อย่าง สิทธิเดช โรหิตะสุข มีพัฒนาการด้านการแสดงความเห็น และการเขียนวิจารณ์ทัศนศิลป์ มีบทวิจารณ์ทัศนศิลป์จำนวนหนึ่งได้รับการตีพิมพ์ในนิตยสารขวัญเรือน ซึ่งนับว่าเป็นผลสำเร็จที่เป็นรูปธรรมที่สุดของ“การจัดการความรู้” ของสาขาทันศิลป์

ของตนเองนั้น เป็นเพราะส่วนใหญ่เป็นคนในสาขาทัศนศิลป์ที่มีประสบการณ์ เป็น “ผู้สร้าง” งานทัศนศิลป์มาก่อน การวิจารณ์จากประเด็นเรื่องวัสดุและกลวิธี จึงเป็นเรื่องที่ถนัดและใกล้ตัวมากที่สุด เช่นกรณีบทวิจารณ์ของ อาจารย์สุชาติ ทองสิมา ที่วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างวัสดุและการสื่อความหมายในงาน ศิลปะสื่อประสมของ เดชา วราชน เช่นเดียวกับบทวิจารณ์ของมนัส เหมาะสม เรื่อง “60 ปีในชีวิตและผลงานของ กมล ทัศนาญชลี” ที่ได้วิเคราะห์ในประเด็น ดังกล่าวเช่นเดียวกัน

5.2.2 การเปรียบเทียบกับประสบการณ์ ในที่นี้นักวิจารณ์ได้ใช้การเปรียบเทียบทั้ง ประสบการณ์ “ภายนอก” ที่รับจากตะวันตก และประสบการณ์ “ภายใน” ที่ เกิดขึ้นภายในประเทศไทยเอง ผู้วิจัยพบว่าประสบการณ์ภายนอกนั้น ส่วนใหญ่ เป็นการรับมาในชั้นทุติยภูมิ เช่นจากหนังสือหรือตำราทางประวัติศาสตร์ศิลป์ นักวิจารณ์ที่มีประสบการณ์การสูง จะสามารถใช้ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นภายใน อธิบายเปรียบเทียบระหว่างนิทรรศการที่มีลักษณะใกล้เคียงกันและชี้ให้เห็นถึง ข้อดีข้อด้อยด้วย เช่นในบทวิจารณ์ของ เด่นพงษ์ วงศาโรจน์ ชื่อ “จิตวิญญาณ กับงานทัศนศิลป์” ที่ได้เปรียบเทียบนิทรรศการชื่อ “พื้นที่จิตวิญญาณตะวันออก” ของจตุรงค์ หิรัญกาญจน์ และวัชร ประยูรคำกับนิทรรศการชื่อ “จิตวิญญาณ แห่งเอเชีย” ของวิบูลย์ ลี้สุวรรณ

5.2.3 การวิจารณ์งานทัศนศิลป์ภายใต้บริบทสังคมและการเมืองไทยและเชื่อมโยงกับ ศิลปะร่วมสมัย ในประเด็นนี้ นักวิจารณ์จำเป็นต้องมีความรู้ที่กว้างขวาง และสามารถอธิบายเชื่อมโยงผลงานทัศนศิลป์ที่ตนกล่าวถึงกับวงการศิลปะโดยรวม ไปจนกระทั่งการเชื่อมโยงสู่ประเด็นทางสังคมและการเมืองต่อไปได้ ดังเช่น คำอธิบายเรื่อง ความเคลื่อนไหวของวงการทัศนศิลป์ร่วมสมัย ในบทวิจารณ์ ของเด่นพงษ์ วงศาโรจน์ ชื่อ “วาดเล่น With เอเลี่ยน” ที่กล่าวว่า “ศิลปินรุ่นใหม่ จำเป็นต้องเรียนรู้เรื่องระบบการตลาดด้วย” และในบทวิจารณ์ชื่อ “จิตวิญญาณ กับงานทัศนศิลป์” ก็ได้วิเคราะห์ประเด็นเรื่องการสร้างอัตลักษณ์ของศิลปินใน ภูมิภาคเอเชียที่มีผลมาจากการต่อต้านการไหลบ่าของวัฒนธรรมตะวันตก ส่วน บทความของสิทธิเดช เรื่อง “In Strange Land” ก็ได้วิเคราะห์สัญลักษณ์ภาพ คนไร้หูในนิทรรศการจิตรกรรมของเด่นพงษ์(ในฐานะศิลปิน) ในประเด็นทาง สังคมและการเมืองว่า อาจเป็นเพราะศิลปินกำลังตกอยู่ในภาวะการบีบคั้นทาง สังคมจึงวาดภาพคนไร้หู

5.2.4 การอธิบายผลงานทัศนศิลป์ในกรอบของศาสตร์แขนงอื่นๆ ในที่นี้ผู้วิจัยพบว่า ศาสตร์แขนงอื่นๆ ที่ว่านี้ กินขอบเขตที่กว้างขวางและไม่มีข้อจำกัดว่าศาสตร์ ใดจะสามารถนำมาใช้ได้หรือไม่ได้ ขึ้นอยู่กับวิธีการอธิบายความของนักวิจารณ์ เช่นการนำทฤษฎีทางจิตวิทยามาวิเคราะห์ศิลปินเพื่อจะได้อธิบายไปสู่ตัว

ผลงานในบทความของมนัส เหมาะสมที่อธิบายผลงานวสันต์ สิทธิเขตต์ โดยใช้
ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ ซิกมุนด์ ฟรอยด์ ประกอบ

ข้อสรุปโดยสังเขปต่อรูปแบบการแสดงความเห็นในบทวิจารณ์ทั้ง 21 บท นี้ ผู้วิจัยพบว่า คุณสมบัติสำคัญของนักวิจารณ์มีอยู่ 2 ประการด้วยกันคือ 1) การมีความรู้ที่กว้างขวาง ทั้งทางทัศนศิลป์(เช่นความรู้สำหรับอธิบายเรื่องกลวิธีทางศิลปะ) และเรื่องอื่นๆ เช่น ข่าวสาร การเมือง สังคม เศรษฐกิจ หรือแม้กระทั่งความรู้ในเชิงจิตวิทยา และ 2) ความสามารถในการเขียนอธิบายความคิดของตนเอง เพื่อที่จะสามารถสื่อสารให้ผู้อ่านเข้าใจได้

5.3 กิจกรรมกลุ่มที่ 3 การสร้างหนังสือ/ตำราการวิจารณ์ทัศนศิลป์ (ดูข้อ 8)

5.4 ภาพรวมของกิจกรรมสาขาทัศนศิลป์

จากกิจกรรม 3 กลุ่มของสาขาทัศนศิลป์ ที่ดำเนินการในช่วงเวลา 3 ปีได้แก่การสัมมนา และการเสวนา การเขียนบทวิจารณ์ทัศนศิลป์โดยผู้วิจัยและสนับสนุนเครือข่ายเขียนบทวิจารณ์ รวมทั้งการสร้างหนังสือ/ตำราการวิจารณ์ทัศนศิลป์ นั้น ผู้วิจัยพบว่า ภาพรวมของการจัดกิจกรรมทั้งหมดเป็นไปเพื่อสนองโจทย์ด้านวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่โครงการฯ ได้ตั้งไว้ 4 ประการ (ดังได้รายงานในหัวข้อที่ 1) สิ่งที่น่าสังเกตเหนือกว่านั้น ได้แก่ค้นพบประเด็นเรื่อง “หลักการ” ทางการวิจารณ์ทัศนศิลป์ด้วย ดังได้ชี้แจงรายละเอียดไว้ในข้อ 5.2

ในการเสนอรายงานของสาขาทัศนศิลป์ในการประชุมประจำปีครั้งที่ 3 ของโครงการ เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2548 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร นั้น ผลการวิจัยที่ผู้วิจัยนำเสนอต่อผู้เข้าร่วมประชุม ได้แก่ ข้อค้นพบสำคัญที่สกัดได้จากการจัดกิจกรรมสาขาทัศนศิลป์ โดยเฉพาะกิจกรรมที่ผู้วิจัยคิดว่าสามารถให้ข้อสรุปที่เป็นประเด็นเชิงหลักการได้มากที่สุดของสาขาทัศนศิลป์ คือ กิจกรรมการเสวนาในทรรศการทัศนศิลป์ ซึ่งยังก่อให้เกิดผลพลอยได้ในรูปเครือข่ายของนักวิจารณ์กลุ่มเล็กๆ การมีเครือข่ายกลุ่มเล็กๆ เหล่านี้เกิดขึ้นนั้น เอื้อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกันของคนในเครือข่ายด้วย บทบาทของนักวิจัยสาขาทัศนศิลป์ในที่นี้ก็คือ การทำหน้าที่เป็นผู้จัดการความรู้ ซึ่งหลักการและองค์ความรู้เกี่ยวกับการวิจารณ์เหล่านี้ โครงการฯ จะได้รวบรวมให้อยู่ในรูปของหนังสือและตำราต่อไป

6. การวิจารณ์ในฐานะกิจสาธารณะและพลังทางปัญญาของสังคม

เมื่อพิจารณาจากธรรมชาติของการวิจารณ์สาขาทัศนศิลป์ การทำให้งานวิจารณ์เป็นกิจสาธารณะดูจะเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก ผลจากการวิจัยการรับการวิจารณ์ก็บ่งชี้ว่า กลุ่มผู้รับงานวิจารณ์ทัศนศิลป์อยู่ในแวดวงที่จำกัด รวมทั้งกลุ่มผู้รับงานทัศนศิลป์ก็อยู่ในแวดวงที่จำกัด

เช่นเดียวกัน ดังนั้น การที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว จึงจำเป็นต้องใช้ระยะเวลาและความพยายามค่อนข้างสูงจึงจะสามารถประสบผลสำเร็จได้อย่างเป็นรูปธรรมได้

อย่างไรก็ตาม กิจกรรมที่สนองวัตถุประสงค์ ทำให้การวิจารณ์กลายเป็นกิจสาธารณะของสาขาทัศนศิลป์นั้น ได้ดำเนินการในรูปกิจกรรม 2 แบบคือ 1) การจัดสัมมนา/เสวนาการวิจารณ์ทฤษฎีและการดำเนินงานทัศนศิลป์ และ 2) การเขียนบทวิจารณ์ทัศนศิลป์โดยผู้วิจัยและสนับสนุนให้เครือข่ายเขียนบทวิจารณ์ ซึ่งกิจกรรมในรูปแบบแรกนั้น ถือได้ว่าเป็นความพยายามสร้าง “กิจสาธารณะ” แบบค่อยเป็นค่อยไป ด้วยการเริ่มต้นจากวัฒนธรรมมุขปาฐะ(ดังที่โครงการภาคแรกได้เสนอแนะไว้) ซึ่งสาขาทัศนศิลป์จะได้ทำหน้าที่เป็นผู้รวบรวมความรู้ วิเคราะห์สังเคราะห์ให้กลายเป็นหลักการแห่งการวิจารณ์ทัศนศิลป์และนำไปเผยแพร่ในรูปตำราต่อไป ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจจะเป็นนักวิจารณ์ในอนาคตภายหลังจากที่โครงการฯ เลิกดำเนินการแล้ว

กิจกรรมรูปแบบที่ 2 การเขียนบทวิจารณ์โดยผู้วิจัยและสนับสนุนให้เครือข่ายเขียนบทวิจารณ์ ซึ่งกิจกรรมนี้ถือได้ว่าประสบผลสำเร็จพอสมควร มีบทวิจารณ์ทัศนศิลป์ของโครงการฯ ได้รับการตีพิมพ์ในสื่อสิ่งพิมพ์ทั้งสิ้น 21 บทความ รวมทั้งได้เตรียมการการคัดเลือกบทความเหล่านี้มารวมเล่มกับบทวิจารณ์สาขาอื่นเพื่อตีพิมพ์เป็นหนังสืออีกครั้ง การที่บทวิจารณ์อยู่ในสื่อที่มีอายุยาวนานเช่นหนังสือพิมพ์ นิตยสารหรือหนังสือรวมบทความ น่าจะสามารถส่งผลกระทบเชิงบวกต่อการทำให้การวิจารณ์เป็น “กิจสาธารณะ” ในระยะยาวได้ แม้ว่าจะส่งผลกระทบต่อคนกลุ่มเล็กก็ตาม

7. การสร้างเครือข่ายและประชาคมการวิจารณ์

เครือข่ายและประชาคมของสาขาทัศนศิลป์ในโครงการภาค 2 นี้ ส่วนหนึ่งมาจากกลุ่มผู้สนใจและวิทยากรที่เข้าร่วมสัมมนา/เสวนา สาขาทัศนศิลป์ที่จัดขึ้นหลายครั้ง เป็นที่สังเกตว่าบางคนสามารถนับได้ว่า เป็นเครือข่าย “ขาประจำ” ด้วย ทว่า การที่โครงการไม่ได้เป็นสถาบันแห่งการวิจารณ์ที่มีอายุยืนนาน การสร้างประชาคมเล็กๆแห่งการวิจารณ์ให้ดำเนินการต่อไปได้ด้วยตนเองนั้นย่อมเป็นไปได้ยาก หน้าที่นี้จึงน่าจะเป็นขององค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องต่อไป เช่น ส่วนราชการอย่างสำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย หรือองค์กรทางทัศนศิลป์เช่นหอศิลป์ต่างๆ ในการสร้างเครือข่ายลักษณะเช่นนี้ต่อไป

นอกจากนี้ กิจกรรมการวิจารณ์สัญจรทั้ง 3 ครั้ง ยังสามารถทำให้สาขาทัศนศิลป์มีเครือข่ายในต่างจังหวัดด้วย ถึงแม้จะไม่ชัดเจนเรื่องจำนวนเครือข่ายที่ติดต่อกับโครงการฯ อย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่การส่งจุลสารของโครงการราย 3 เดือนให้กับผู้ที่เคยเข้าร่วมสัมมนาทุกครั้ง (รวมทั้งกลุ่มเครือข่ายอื่นๆ) ก็ถือได้ว่าเป็นการสร้างเครือข่ายและประชาคมในลักษณะหนึ่งเช่นเดียวกัน

8. การสร้างหนังสือ/ตำรา

การสร้างหนังสือ/ตำราการวิจารณ์สาขาทัศนศิลป์ เป็นความพยายามในการสร้างผลกระทบในระยะยาวแก่สังคม มีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อปรับปรุงการวิจารณ์ให้อยู่ในรูปของหนังสือ/ตำราการวิจารณ์ทัศนศิลป์ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้สนใจในงานทัศนศิลป์ และถือเป็นรูปแบบของการให้การศึกษาแก่ประชาชนที่ไม่เป็นทางการมากนักด้วย

การดำเนินการของโครงการในส่วนของการจัดพิมพ์หนังสือ/ตำราการวิจารณ์ทัศนศิลป์ นั้น โครงการได้รับความร่วมมือจาก ดร.สายัณห์ แดงกลม จากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร อาจารย์จักรพันธ์ วิลาสินีกุล จากคณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากรและอาจารย์ทักษิณา พิพิษฐกุล จากคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ เป็นบรรณาธิการและที่ปรึกษาการจัดทำหนังสือ/ตำราเล่มดังกล่าว ซึ่งมีการประชุมเตรียมการทั้งหมด 3 ครั้งเพื่อเตรียมการและกำหนดกรอบของบทความกว้างๆแก่ผู้เขียนคือบทความจะต้องเสนอแนวทางในการดูผลงานทัศนศิลป์ และสร้างความเข้าใจในแก่นของศิลปะ โดยยกตัวอย่างประกอบด้วย ผู้เขียนจะต้องเสนอขั้นตอนการวิจารณ์ แนวทางการวิเคราะห์ตามความถนัดของผู้เขียน บทความมีความยาวไม่เกิน 15 หน้ากระดาษ A4 และมีภาพประกอบไม่เกิน 5 ภาพ

ทั้งนี้ ขอบเขตของเนื้อหาของหนังสือ/ตำราเล่มนี้ ประกอบด้วยการวิจารณ์ทัศนศิลป์ในแขนงต่างๆ 7 กลุ่มจากผู้เชี่ยวชาญทางทัศนศิลป์ จำนวน 7 คน ได้แก่

- 1) งานทัศนศิลป์ประเภท Performance Art โดย กมล เผ่าสวัสดิ์จากคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 2) งานทัศนศิลป์ประเภทประติมากรรมกับสภาพแวดล้อม โดยฉายนภา เลปอาจารย์จากคณะวิจิตรศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กรมศิลปากร
- 3) งานทัศนศิลป์ประเภทจิตรกรรมโดยธเนศ อ้าวสินธุ์ศิริ จากคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ
- 4) งานทัศนศิลป์ประเภทออกแบบโดยปิยลักษณ์ เบญจจล จากคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ
- 5) งานทัศนศิลป์ประเภทเครื่องประดับโดยสุภาวี ศิรินคราภรณ์ จากคณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- 6) งานทัศนศิลป์ประเภทประติมากรรม 3 มิติโดยธานี กลิ่นขจรจากคณะจิตรกรรมฯ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- 7) งานทัศนศิลป์ประเภท ศิลปะภาพพิมพ์ โดยจักรพันธ์ วิลาสินีกุล จากคณะจิตรกรรมฯ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ความคืบหน้าขณะนี้ ต้นฉบับของหนังสือ/ตำราการวิจารณ์ทัศนศิลป์มีการปรับปรุงแก้ไขแล้วจาก สายัณห์ แดงกลม และจักรพันธ์ วิลาสินีกุล ทั้งนี้ มีประเด็นที่ผู้วิจัยคิดว่าเป็น

สาระสำคัญของหนังสือ/ตำราการวิจารณ์ทัศนศิลป์เล่มนี้ ที่น่าสนใจ 2 ประเด็นด้วยกัน ดังจะได้วิเคราะห์โดยสังเขป ดังนี้

8.1 แนวทางในการดูงานทัศนศิลป์และการสร้างความเข้าใจในแก่นของศิลปะ

หลักการสำคัญของการสร้างหนังสือ/ตำราการวิจารณ์ทัศนศิลป์เล่มนี้คือการอธิบายให้คนทั่วไปรู้สึกซาบซึ้งในศิลปะประเภททัศนศิลป์รวมทั้งพยายามสร้างความเข้าใจต่อทัศนศิลป์ตามแขนงที่นักเขียนแต่ละคนถนัด และการที่จะทำให้หลักการดังกล่าวประสบผลสำเร็จจึงจำเป็นต้องอธิบายในบริบทของประวัติศาสตร์ด้วย เช่นในบทความเกี่ยวกับศิลปะเครื่องประดับของ สุภาวี สิรินคราภรณ์ และศิลปะภาพพิมพ์ของจักรพันธ์ วิลาสินีกุล ในบทความของดร.สุภาวีชี้ให้เห็นว่า งานเครื่องประดับนั้นไม่ได้มีคุณค่าเพียงแค่เครื่องประดับเพื่อความสวยงามเท่านั้น แต่เครื่องประดับตามคติชาวตะวันตกนอกในสมัยโบราณมีความหมายลึกซึ้งมาก ตั้งแต่ระดับที่ใช้เพื่อการแสดงสถานะจนถึงระดับปรัชญาสุนทรียศาสตร์ เช่น เพื่อการสักการะในพิธีกรรมและสักการะร่างกายมนุษย์ ส่วนบทความของ อาจารย์จักรพันธ์ วิลาสินีกุล นั้น ได้ตั้งข้อสังเกตถึงพัฒนาการด้านศิลปะภาพพิมพ์ในประเทศไทย โดยเฉพาะความก้าวหน้าในเชิงกลวิธีและรูปแบบของงานภาพพิมพ์ร่วมสมัยของไทยที่ไม่สัมพันธ์กับจำนวนของศิลปินภาพพิมพ์ที่ลดน้อยลง และศิลปินจำนวนหนึ่งได้หันไปสร้างผลงานด้วยสื่อรูปแบบอื่นแทนภาพพิมพ์ บทความนี้ได้ชี้ให้เห็นเส้นทางประวัติศาสตร์ของศิลปะประเภทภาพพิมพ์ อันจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจความเป็นมาและเป็นไปของงานประเภทภาพพิมพ์ได้มากขึ้น

นอกจากการใช้ประวัติศาสตร์เพื่ออธิบายแนวทางในการดูงานศิลปะและสร้างความเข้าใจต่อแก่นทางศิลปะแล้ว ประเด็นเรื่องหลักการทางทัศนศิลป์และการจัดการก็ถูกนำมาอธิบายด้วย โดยเฉพาะในศิลปะแขนงประติมากรรม เช่น ในบทความของฉายนภา เลปอาจารย์ได้ชี้ให้เห็นกระบวนการสร้างประติมากรรมกับสภาพแวดล้อมที่ซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับคนหลายกลุ่ม และปัจจัยที่เกี่ยวข้องเหล่านั้นส่งผลต่อการแสดงออกของผลงาน เช่นเดียวกับบทความของธานี กลิ่นขจร ที่เขียนบทความวิเคราะห์ผลงานประติมากรรมของ ธวัชชัย พันธุ์สวัสดิ์ โดยการแยกประเด็นการวิเคราะห์จากการแสดงออกของตัวผลงาน 2 รูปแบบคือ กลุ่มผลงานที่มีการแสดงออกทางเนื้อหาและกลุ่มผลงานที่มีการแสดงออกทางรูปทรง

และอีกประเด็นหนึ่งที่นักวิจารณ์ในหนังสือเล่มนี้ได้ชี้ให้เห็นแนวทางในการวิจารณ์และการสร้างความเข้าใจในแก่นศิลปะได้แก่ ประเด็นเรื่องกลวิธีทางศิลปะเช่น กลวิธีการใช้ร่างกายตนเองเป็น “สื่อ” ของศิลปะประเภท Performance Art ในบทความของ กมล เผ่าสวัสดิ์ โดยยกตัวอย่างศิลปินไทยร่วมสมัย 3 คนคือวสันต์ สิทธิเขตต์ มนต์รี เต็มสมบัติ และไมเคิล เซาวนาศัยที่สร้างผลงานโดยใช้ร่างกายตนเองเป็นสื่อทางศิลปะ บทความของธเนศ อ้าวสินธุ์ศิริ ที่ชี้ให้เห็นกลวิธีการสร้างผลงานจิตรกรรมของศิลปินชื่อ ยุรี เกนสาคุ อย่าง

ละเอียดเช่นเดียวกับบทความของอาจารย์ธานี กลิ่นขจร ที่ชี้ให้เห็นข้อดีของกลวิธีการสร้างประติมากรรมของรัชชัธยมทั้งข้อเสนอแนะด้วย

8.2 แนวทางการวิเคราะห์และประเมินค่า ประเด็นการวิเคราะห์และประเมินค่าผลงานในแต่ละแขนงของผู้เขียนแต่ละคนนั้น แตกต่างไปตามลักษณะของผลงานทัศนศิลป์ หลักการสำคัญที่ผู้เขียนบทความยกมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์และประเมินค่าผลงานทัศนศิลป์ในหนังสือ/ตำราเล่มนี้ ได้แก่

8.2.1 แนวทางการวิเคราะห์และประเมินค่าที่มุ่งไปที่กระบวนการจัดการทางศิลปะ โดยเฉพาะผลงานประเภทประติมากรรม เช่นในบทความของฉายนภา เรื่องงานประติมากรรมกับสภาพแวดล้อมที่ชี้ว่า การจัดการสร้างประติมากรรมที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมนั้น สามารถประเมินค่าได้หลายแนวทาง เช่น การประเมินจากผลสำเร็จจากการจัดความสัมพันธ์กับชุมชน ความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่และความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์รวมทั้งประโยชน์ใช้สอยของงานประติมากรรมชิ้นนั้นๆ

8.2.2 แนวทางการวิเคราะห์และประเมินค่าที่มุ่งไปที่ความสัมพันธ์ทางสังคมและการเมือง เช่นในบทความของ กมล เผ่าสวัสดิ์ เกี่ยวกับงานทัศนศิลป์ประเภท Performance Art โดยยกตัวอย่างศิลปินไทยที่ทำงานในลักษณะดังกล่าวโดยวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคมและการเมือง และตีความผลงานของศิลปินทั้งสามว่า เป็นการใช้การเมือง “เรื่องส่วนตัว” มาสร้างผลงานศิลปะเพื่อหวังผลต่อการเมืองและสังคมในวงที่กว้างขึ้นต่อไป

8.2.3 แนวทางการวิเคราะห์และประเมินค่าที่มุ่งสู่การตีความ เช่นในบทความของ ธเนศ อ้าวสินธุ์ศิริ ที่การตีความสัญลักษณ์ของรูปทรงในงานจิตรกรรมของยูรี เกนสาคู และประเมินว่า สัญลักษณ์เหล่านั้นดีหรือไม่ดีอย่างไรในงานจิตรกรรม

8.2.4 แนวทางการวิเคราะห์และประเมินค่าเชิงสัญลักษณ์วิทยา ในบทความเรื่อง “โฆษณา : มายาคติที่เชื่อเชิญให้ถอดรหัส” ของปิยลักษณ์ เบญจจล ชี้ให้เห็นความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่ในภาพโฆษณา และประเด็นเหล่านั้นสามารถวิเคราะห์เชิงลึกไปจนถึงประเด็นทางวัฒนธรรม สังคมและการเมืองไทยในภาพรวมได้ด้วย

อย่างไรก็ตาม หนังสือ/ตำราการวิจารณ์ทัศนศิลป์เล่มนี้ ยังไม่ครอบคลุมศิลปะแขนงที่สำคัญอีกหลายแขนง อาทิ ศิลปะภาพถ่าย งานสถาปัตยกรรมและงานออกแบบ ทั้งนี้เนื่องจากโครงการไม่สามารถหาผู้เชี่ยวชาญมาเขียนบทความดังกล่าวได้ ดังนั้นจึงไม่สามารถยืนยันได้ว่าหนังสือ/ตำราการวิจารณ์ดังกล่าว สามารถสร้างผลกระทบต่องานสังคมและสามารถสร้างความเข้าใจในแก่นของศิลปะทุกแขนงได้อย่างครอบคลุม

9. จากศิลปะสองทางให้แก่งานสู่การวิจารณ์สองทางให้แก่งาน

จากผลการวิจัยโครงการภาคแรก ได้ชี้ให้เห็นว่า พื้นฐานดั้งเดิมทางวัฒนธรรมของไทย นั้น ประชาคมศิลปะแขนงต่างๆ อยู่ร่วมกันในสังคมและมีปฏิสัมพันธ์กันจนก่อให้เกิด “ความสามารถหลากหลาย”¹¹ทางวัฒนธรรมขึ้น ดังนั้นการสองทางให้แก่งานทางศิลปะในประชาคมเล็กๆของไทย จึงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา

กิจกรรมในโครงการภาค 2 ยังคงพิสูจน์ความเชื่อเรื่องการสองทางให้แก่งานทางศิลปะ รวมทั้งการสองทางให้แก่งานทางวิจารณ์ด้วย ทั้งนี้ การวิจัยในรูปหมู่คณะของโครงการภาค 2 ที่นักวิจัยแต่ละสาขาที่มีปฏิสัมพันธ์ทางวิชาการกันตลอดเวลา เอื้อให้เกิดการเรียนรู้ ประสบการณ์ทางการวิจารณ์ระหว่างกันได้เป็นอย่างดี ดังผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงนัยของการสองทางให้แก่งานพร้อมยกตัวอย่างจากกิจกรรมที่เด่นชัด 3 กิจกรรม ได้แก่

มุมมองจากสาขาหนึ่ง ช่วยสร้างความกระจ่างต่ออีกสาขาหนึ่งได้ เช่นในกรณีการเสนา เรื่อง “การประสานสัมพันธ์ระหว่างวรรณศิลป์และทัศนศิลป์ในงานของจาง แซ่ตั้ง” ที่ตัวผลงานจาง สามารถพิสูจน์ได้ทั้ง “การสองทางให้แก่งานทางศิลปะ” และ “การสองทางแก่งาน” ทางวิจารณ์ได้ด้วย “การสองทาง” ทางศิลปะนั้นมาจากความสามารถโดดเด่น 2 ทาง ทั้งวรรณศิลป์และทัศนศิลป์ของ จาง แซ่ตั้งเอง แต่การสองทางแก่งานของนักวิจารณ์ มาจากการเรียนรู้และรับฟังกันและกันของนักวิจารณ์วรรณศิลป์และทัศนศิลป์ เช่นการที่นักวิจารณ์ทัศนศิลป์ได้อธิบายเรื่อง ความงามของความเรียบง่ายในงานทัศนศิลป์ของจางที่สัมพันธ์กับ “คำ” ในบทกวีของจางที่น้อยเช่นเดียวกัน การอธิบายเช่นนี้ อาจช่วยแก้ไขความเข้าใจเรื่องที่ว่า จาง มี “คลังคำ” น้อยหรือแท้จริงเป็นการเลือกของจางเอง ที่จะใช้ “คำ” จำนวนน้อย

เช่นเดียวกับ การแสดงเรื่อง “จากป่าซาไกสู่ปากคอนกรีต” ในการประชุมประจำปีครั้งที่ 2 ที่นักวิจัยทั้ง 4 สาขาได้ตั้งใจขอให้นักแสดงละครสร้างงานแสดงที่ผสมผสานระหว่างศิลปะทั้ง 4 สาขา และกิจกรรมการวิจารณ์ภายหลังการแสดงจากผู้ร่วมสัมมนาหลากหลาย ก็ได้ให้มุมมองที่หลากหลายและกว้างขวางต่อการแสดงครั้งนั้น

ความสัมพันธ์ของ “เรื่องเล่า” ทางวรรณศิลป์ กับ “เรื่องเล่า” ทางทัศนศิลป์ ในการเสนา เรื่อง “วรรณศิลป์เรื่องเล่าในงานทัศนศิลป์” ทำให้เห็นกระบวนการสร้างงานทางทัศนศิลป์ที่คล้ายคลึงกับกระบวนการวรรณศิลป์ ถึงแม้ศิลปินทัศนศิลป์จะใช้สื่อการแสดงออกของตนแตกต่างจากสื่อทางวรรณศิลป์ก็ตาม แต่ “กระบวนการ” ที่มาของความคิดรวบยอดในผลงานแต่ละชิ้นนั้น ก็ไม่ได้มีความแตกต่างจากวรรณกรรมเลย เช่น การที่ประติมากรชื่อ พงษ์พันธ์ จันทน มีภูธร ได้รวบรวมข้อมูลทางวรรณศิลป์เกี่ยวกับ “ศรีปราชญ์” มาประมวล วิเคราะห์ สังเคราะห์ จนกระทั่งกลายเป็นมโนภาพทางทัศนศิลป์ก่อนจะสร้างเป็นผลงานประติมากรรมศรีปราชญ์ขึ้นมาจริงๆ นั้น ขั้นตอนของการประมวล สู่การสังเคราะห์ สู่มโนภาพ สู่ผลงานจริงในท้ายที่สุดนี้

¹¹ อ้างแล้ว, หน้า 64.

นับได้ว่าเป็นกระบวนการแบบเดียวกับวรรณศิลป์ ซึ่งจำเป็นต้องให้ผู้รู้ทั้งทางวรรณศิลป์และทัศนศิลป์มาวิเคราะห์ร่วมกัน จึงจะสามารถมองเห็นความสัมพันธ์ของทั้งตัวศิลปะและการวิจารณ์ได้อย่างชัดเจน

10. นัยทางการศึกษาของงานวิจัย

ประเด็นนี้ยังไม่เป็นรูปธรรมมากนัก เนื่องจากความล่าช้าของการเผยแพร่สรณิพนธ์ทัศนศิลป์นั้น การศึกษาเรื่องผลกระทบต่อนัยการศึกษาที่ไม่เป็นทางการจึงยังไม่อาจพิสูจน์ได้สำหรับนัยทางการศึกษาที่เป็นทางการ สาขาทัศนศิลป์ยังไม่เคยนำสรณิพนธ์ทดลองใช้ด้านการเรียนการสอนด้านการวิจารณ์มาก่อน การศึกษาเรื่องผลกระทบจึงยังไม่ชัดเจนเช่นเดียวกัน แม้ว่า จากผลการวิจัยการรับจะชี้ว่าสรณิพนธ์ของโครงการฯสามารถนำไปใช้ในวงการศึกษาได้ก็ตาม

อย่างไรก็ตาม ในช่วงเริ่มต้นโครงการภาค 2 สาขาทัศนศิลป์ได้จัดสัมมนาเรื่อง นัยทางการศึกษาของสรณิพนธ์ทัศนศิลป์เมื่อวันที่ 26 กันยายน 2545 ณ คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร โดยได้เชิญผู้มีประสบการณ์ด้านการศึกษาและการสอนการวิจารณ์ทัศนศิลป์ ทั้งในส่วนของสอนทฤษฎีและสอนปฏิบัติ จำนวน 13 คน จากสถาบันการศึกษาต่างๆ ร่วมระดมความคิดว่า สรณิพนธ์สาขาทัศนศิลป์ที่โครงการภาคแรกได้รวบรวมขึ้นนั้น สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในวงการศึกษาด้านการวิจารณ์ทัศนศิลป์ได้จริงหรือไม่อย่างไร

ผู้เข้าร่วมสัมมนาจำนวนหนึ่งมีความเห็นว่าสรณิพนธ์ของโครงการฯมีประโยชน์ต่อการเรียนการสอนการวิจารณ์ เช่นสามารถนำไปใช้เป็นตัวอย่างวิธีการเขียนงานวิจารณ์แก่นักศึกษาได้ แต่ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมของผู้เรียนแต่ละระดับด้วย นอกจากนี้ผู้ร่วมสัมมนายังได้เสนอประเด็นเรื่องลักษณะบทวิจารณ์ที่น่าจะก่อให้เกิดพลังทางปัญญา รวมทั้งแนวทางการวิจารณ์งานทัศนศิลป์ที่เป็นรูปธรรม 2 ลักษณะ คือ บทวิจารณ์ทัศนศิลป์ที่สามารถเชื่อมโยงไปสู่บริบทอื่นๆนอกเหนือตัวงานและบทวิจารณ์ที่เสนอข้อพิจารณาผลงานได้อย่างมีเหตุผลน่าสนใจ

นอกจากนี้กลุ่มผู้สัมมนายังได้เสนอแนวทางกระบวนการสอนการวิจารณ์ทัศนศิลป์ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคในการสอนการวิจารณ์ด้วย ข้อเสนอเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคการวิจารณ์จากการสัมมนาครั้งนั้น ส่วนหนึ่งตรงกับวัตถุประสงค์ของสาขาทัศนศิลป์ที่ต้องการหาทางออกสำหรับการสร้างการศึกษาแก่ประชาชน เช่นการสร้างหนังสือ/ตำราการวิจารณ์สำหรับเป็นแนวทางในการชมและวิจารณ์งานทัศนศิลป์แก่ผู้สนใจ

11. นัยเชิงระเบียบวิธีวิจัย

การดำเนินการวิจัยของสาขาทัศนศิลป์(รวมทั้งสาขาอื่นๆ) มีรูปแบบการวิจัยแบบ “เรียนไปทำไป” คือ เป็นผู้สร้างประสบการณ์ วิเคราะห์ประสบการณ์ และนำผลการวิเคราะห์ไปเผยแพร่ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นผู้ใช้ผลการวิเคราะห์ประสบการณ์นั้นด้วย นัยเชิงระเบียบวิธีวิจัย

เช่นนี้ สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “การจัดการความรู้” ของ นพ.วิจารณ์ พานิช(ดังได้อธิบายในข้อ 3.2)

การกล่าวถึงนัยระเบียบวิธีวิจัยของสาขาทัศนศิลป์ในรูปแบบเรียนไปทำไปนี้ จำเป็นต้องมองไปที่เป้าหมายของการวิจัยในขั้นสุดท้าย คือ การสร้าง“พลังทางปัญญาของสังคม” จากงานวิจารณ์ ในรูปของ องค์ความรู้การวิจารณ์ ความสำนึกในคุณค่าการวิจารณ์ ความสามารถทางการวิจารณ์ และการสร้างประชาคมการวิจารณ์ “กระบวนกร” ในระหว่างการดำเนินการวิจัยนั้น ก็คือ นัยระเบียบวิธีวิจัยที่แท้จริง ดังจะได้อธิบายกระบวนการวิจัยของสาขาทัศนศิลป์จากเป้าหมายการวิจัยพอสังเขป ดังนี้

- 11.1 องค์ความรู้ด้านการวิจารณ์ทัศนศิลป์ที่ได้จาก การวิเคราะห์/สังเคราะห์กิจกรรมการเสวนา/สัมมนา รูปมูขปาฐะของสาขาทัศนศิลป์ เช่น การเสวนาการวิจารณ์, การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ, การเสวนาข้ามวัฒนธรรม(Cross-Cultural)
- 11.2 องค์ความรู้ด้านการวิจารณ์ทัศนศิลป์ที่ได้จากการเรียนรู้ระหว่างสาขาจาก กิจกรรม การเสวนาข้ามสาขาและการประชุมระดมสมองระหว่างนักวิจัยของโครงการฯ
- 11.3 การสร้างสำนึกในคุณค่าการวิจารณ์และพัฒนาความสามารถทางการวิจารณ์ทัศนศิลป์ ได้จากการสร้างประชาคมการวิจารณ์ (ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยความต่อเนื่องของกิจกรรม จึงจะเห็นผลสำเร็จ)
- 11.4 ความสามารถในการวิจารณ์ทัศนศิลป์ลายลักษณ์และมูขปาฐะของคนทั่วไป ที่ได้จาก กิจกรรมการสนับสนุนเครือข่ายและผู้สนใจเขียนบทวิจารณ์ทัศนศิลป์อย่างต่อเนื่อง (ดังได้รายงานผลสำเร็จจากการเผยแพร่บทวิจารณ์ทัศนศิลป์ในข้อ 3.2) รวมทั้งการเชิญวิทยากรและผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรมเสวนาเพื่อฝึกการวิจารณ์มูขปาฐะ

หน้าที่สำคัญของโครงการฯและนักวิจัยทัศนศิลป์คือ เป็นผู้ริเริ่มสร้างกิจกรรม เป็นผู้วิเคราะห์และสังเคราะห์ผลกิจกรรม ภายใต้กำหนดการและกรอบการวิจัยกว้างๆ โดยอิงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย และผลที่จะออกมาเป็นรูปธรรมในที่สุดของการวิจารณ์ทัศนศิลป์จะอยู่ในรูปของหนังสือและตำราในที่สุด กระบวนการเช่นนี้นับได้ว่าเป็นการนาระเบียบวิธีวิจัยแบบ “กระบวนการจัดการความรู้” มาใช้อย่างเป็นรูปธรรม

12 ข้อสังเกตทั่วไปจากการวิจัยสาขาทัศนศิลป์

จากการวิจัยขอสาขาทัศนศิลป์ มีข้อค้นที่สำคัญโดยสรุปดังนี้

12.1 การค้นพบประเด็นเชิง “หลักการ” ด้านการวิจารณ์ทัศนศิลป์ ดังที่กล่าวไว้อย่างละเอียดในข้อ 5 อาทิ ประเด็นที่ว่า องค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ศิลป์เป็นข้อมูลพื้นฐานสำคัญสำหรับนักวิจารณ์ และประเด็นเรื่องหน้าที่และขอบข่ายของนักวิจารณ์ทัศนศิลป์ เช่น การวิจารณ์ทัศนศิลป์จากกระบวนการจัดนิทรรศการ จากการนำเสนอแนวคิดของศิลปินผ่านผลงาน

และการวิจารณ์ด้วยการประเมินค่าอันเป็นส่วนสำคัญที่สุดของการวิจารณ์ทัศนศิลป์ ซึ่งการประเมินค่านั้นขึ้นอยู่กับประสบการณ์และความสามารถของนักวิจารณ์ด้วย นอกจากนี้ยังมีประเด็นเรื่องการใช้ทฤษฎีการวิจารณ์งานทัศนศิลป์ เช่น การใช้แนวคิดเชิงทฤษฎีทางวรรณกรรมเรื่อง “มรดกกรรมของผู้แต่ง” มาอธิบายและวิจารณ์ผลงานทัศนศิลป์บางประเภท

12.2 ประโยชน์จากการวางกรอบระเบียบวิธีวิจัยในแนวทางของโครงการฯ ลักษณะพิเศษของโครงการฯ อย่างหนึ่งก็คือ การวางกรอบระเบียบวิธีวิจัยไว้อย่างกว้างๆ ทำให้เอื้อต่อการสร้างกิจกรรมการวิจัยอันมีรูปแบบ“เรียนไปทำไป” กิจกรรมด้านการวิจารณ์ของสาขาทัศนศิลป์ที่จัดขึ้นแต่ละครั้งจะมีการวิเคราะห์และประเมินผลของการจัดกิจกรรม จากนั้นนำข้อดีข้อด้อยของกิจกรรมไปพิจารณาและปรับแก้ เพื่อปรับปรุงกิจกรรมด้านการวิจารณ์ให้มีประสิทธิภาพมากที่สุดในการกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมของโครงการฯ แต่ละครั้งแสดงทัศนะเชิงวิจารณ์

12.3 ผลการวิจัยที่ได้มาจากระบบการจัดการความรู้ที่ต้องอาศัยความต่อเนื่องและพึ่งพากลุ่มประชาคม การวิจัยครั้งนี้พบว่า ผลสำเร็จของกิจกรรมสาขาทัศนศิลป์ที่ดำเนินการเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์การวิจัยนั้น จำเป็นต้องอาศัยความต่อเนื่องของกิจกรรม เพื่อที่ว่า ความรู้ที่เกิดขึ้นในกลุ่มสามารถถ่ายทอดแลกเปลี่ยนกันได้ โดยที่โครงการฯและนักวิจัยทำหน้าที่เป็นผู้สกัดองค์ความรู้เหล่านั้นออกมา

13. ปัญหาและอุปสรรค : งานวิจัยที่ควรดำเนินการในอนาคต

13.1 การปรับทรัพยากรการวิจารณ์ให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบและนอกระบบนั้นยังไม่สามารถสร้างผลกระทบได้ในระยะเวลาอันสั้นภายในระยะเวลาการดำเนินการวิจัยในภาคที่ 2 เนื่องจากต้องใช้ระยะเวลาพอสมควรในการสร้างหนังสือ/ตำราการวิจารณ์ทัศนศิลป์ ถึงแม้ในเบื้องต้นการเตรียมต้นฉบับร่างแรกจะเสร็จแล้วก็ตาม แต่ก็ยังต้องใช้ระยะเวลาในการปรับปรุงและตรวจแก้ต้นฉบับอีกหลายครั้ง นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องตัดหัวข้อการวิจารณ์ในบางหัวข้อออกไปเนื่องจากไม่สามารถหาผู้เขียนได้ อันได้แก่หัวข้อสถาปัตยกรรมและศิลปะภาพถ่ายซึ่งก็ถือได้ว่ามีความสำคัญสำหรับหนังสือ/ตำราเล่มนี้เช่นเดียวกัน นอกจากนี้การวัดผลสำเร็จจากวัตถุประสงค์ดังกล่าวจำเป็นจะต้องมีการติดตามผลภายหลังจากหนังสือ/ตำราได้รับการเผยแพร่แล้วด้วย

13.2 การศึกษาสภาวะผู้รับในสาขาทัศนศิลป์มีแนวโน้มที่ชี้ได้ว่า การรับการวิจารณ์งานทัศนศิลป์กระจายตัวอยู่ในกลุ่มเล็กๆ ถึงแม้ว่าสถานภาพของทัศนศิลป์ในประเทศจะมีความคึกคักก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจากการรับการวิจารณ์ผูกติดอยู่กับวัฒนธรรมการอ่าน โดยเฉพาะความสามารถในการอ่านความงานความเรียงของผู้รับเอง นอกจากนี้ยังเกิดจากลักษณะเฉพาะของคนในสาขาทัศนศิลป์เองที่ค่อนข้างมีความเชื่อมั่นในตนเอง

สูงด้วย นอกจากนี้ผลการศึกษาสภาวะผู้รับการวิจารณ์งานทัศนศิลป์ที่ได้ก็อาจยังไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ในการวางทิศทางการวิจารณ์การวิจัยในภาคสองนี้ได้อย่างเต็มที่เท่าใดนักด้วย

- 13.3 การพัฒนาความสามารถในการวิจารณ์แก่กลุ่มผู้สนใจนั้นเป็นภารกิจที่ต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินการจึงจะสามารถเห็นผลชัดเจน ผู้วิจัยพบว่ากิจกรรมบางลักษณะเช่นการสัมมนา/การเสวนาการวิจารณ์หรือผลงานทัศนศิลป์โดยเชิญวิทยากรร่วมเสวนารวมทั้งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ของสาขาทัศนศิลป์นั้นประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดีและสามารถสร้างเครือข่ายและกลุ่มคนกลุ่มเล็กๆ ขึ้นมาได้ กิจกรรมดังกล่าวซึ่งจัดถึง 19 ครั้งเป็นประสบการณ์ที่เอื้อให้ผู้วิจัยสกัดทิศทางการวิจารณ์ในรอบของวงการศิลปะไทยออกมาได้ชัดเจนพอสมควร ผู้ร่วมเสวนาหลายคนเรียกร้องให้โครงการเป็นสถาบันหรือตัวกลางในการจัดกิจกรรมการวิจารณ์ลักษณะนี้ขึ้นซึ่งระยะเวลาอันจำกัดของโครงการย่อมไม่สามารถทำได้ การสร้างความต่อเนื่องจากกิจกรรมของโครงการสามารถทำได้ในรูปขององค์ความรู้ในหนังสือที่จะได้ตีพิมพ์เผยแพร่ต่อไปเท่านั้น ในส่วนของการจัดกิจกรรมสัญจรนับได้ว่าเป็นการสร้างเครือข่ายการวิจารณ์ให้เกิดขึ้นในวงกว้างโดยเฉพาะในส่วนภูมิภาคก็จำเป็นจะต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องต่อไปเช่นเดียวกัน และสำหรับการสนับสนุนการเขียนบทวิจารณ์ทัศนศิลป์ของบุคคลทั่วไปนั้น ผู้วิจัยเกรงว่านักวิจารณ์หลายคนอาจไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องหลังจบโครงการวิจัย
- 13.4 การสร้างงานวิจารณ์ให้เป็นกิจสาธารณะและสนับสนุนให้เกิดการสร้างและเผยแพร่งานวิจารณ์นั้นจำเป็นต้องสร้างวัฒนธรรมลายลักษณ์ให้เกิดขึ้น ซึ่งจากการดำเนินการยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ทั้งนี้เกิดจากปัจจัยหลายประการ นับตั้งแต่ความอ่อนแอของวัฒนธรรมการอ่านไปจนถึงลักษณะของสังคมที่ไม่สนใจหรือไม่เปิดโอกาสให้คนในสังคมได้สัมผัสงานศิลปะอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งส่งผลสืบเนื่องไปยังสื่อที่เปิดโอกาสพื้นที่ให้น้อยด้วย ประเด็นเรื่อง “กิจสาธารณะ” เป็นประเด็นใหญ่ที่ต้องใช้ระยะเวลายาวนาน กิจกรรมที่โครงการได้ดำเนินการไปทั้งหมดนั้นสามารถกระตุ้นให้เกิดขึ้นได้ในเบื้องต้น แต่ทั้งนี้ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องไปจึงจะเห็นผลชัดเจน
